

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

СТРАЖНІКОВА ІННА ВАСИЛІВНА

УДК 37.011.+37.012

**ІСТОРІОГРАФІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ
ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Анатолій Володимирович,
Тернопільський національний економічний університет,
завідувач кафедри психологічних та педагогічних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пироженко Лідія Володимирівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник відділу історії педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Ткачов Сергій Іванович,
Харківська державна академія фізичної культури,
завідувач кафедри педагогіки та психології;

доктор педагогічних наук, професор
Чепіль Марія Миронівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти.

Захист відбудеться 29 жовтня 2015 року об 11-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 28 вересня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. За останні десятиріччя українська історико-педагогічна наука переживає складні, суперечливі трансформації: відбувається переосмислення наукових парадигм, пошук нових теоретико-методологічних орієнтирів. Характер та особливості цього процесу відображають нарощування фактографічної бази та посилення наукового дискурсу, плюралізму думок, контрверсійності поглядів, поліфонії теоретичних висновків. Тому розвиток історико-педагогічної науки має не абстрактно-формальну, а практично орієнтовану спрямованість, що відповідає нагальним завданням удосконалення системи освіти та виховання, окреслених в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та ін. Сформульовані в них зміст і напрями освітньої політики спрямовують подальші педагогічні дослідження до осмислення проблем особистісно орієнтованої освіти та підвищення її якості, формування національних та загальнолюдських цінностей, оновлення змісту і форм організації навчально-виховного процесу, розвитку системи безперервної освіти тощо.

За таких умов зростає потреба в конструктивно-критичному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з історії розвитку освіти, шкільництва, теорії та практики навчання та виховання. Такий системний ретроспективний погляд необхідний для з'ясування досягнень минулого, збереження та примноження напрацювань попередніх поколінь науковців, запобігання помилкам і визначення перспективних дослідницьких напрямів.

Вирішенню цих завдань покликана сприяти історіографія української педагогічної науки. Загалом вона має сторічну традицію: на початку ХХ ст. її підґрунтя заклали праці С. Ананьїна, О. Лотоцького, Я. Мамонтова, О. Музиченка, В. Науменка, С. Русової, Я. Чепіги; у 1920-1930-х рр. наукові пошуки в зазначеному напрямі продовжили М. Авдієнко, М. Миронов, Я. Ряппо; в 1960-1980-х рр. розвиток української історико-педагогічної науки розглядався не лише як інтегрований складник радянського наукового простору (М. Гриценко, М. Даденков, В. Помагайба та ін.), але й як відносно самостійний цілісний процес (О. Дзевєрін, Б. Мітюрів, М. Ярмаченко та ін.).

Кінець 80-х рр. ХХ – початок ХХІ ст. становлять якісно новий етап систематизації фактографічної бази та розробки теоретико-методологічних основ історіографії педагогічної науки, яка поступово здобуває статус самостійної галузі. Цьому сприяли спеціальні ґрунтовні дослідження (О. Адаменко, Н. Гупан, О. Сухомлинська та ін.), запровадження вимог, згідно з якими історіографічний аналіз став обов'язковим компонентом дисертаційних і монографічних праць, та інші чинники.

У такому контексті актуалізуються історіографічні розвідки не лише з конкретних педагогічних проблем та розвитку педагогічної науки в масштабах усієї України, але й осмислення

її загальних та особливих тенденцій в регіональному, зокрема західноукраїнському, вимірі. Узагальнені надбання вітчизняних учених увиразнюють «історико-педагогічний образ» розвитку освіти, теорії і практики навчання та виховання, проблем школознавства в Західній Україні. Це спонукає до розробки теоретико-методологічних засад регіональних історіографічних студій, що мають свою специфіку.

Підґрунтя для розв'язання цього завдання дають педагогічні та різногалузеві дослідження, присвячені:

- історії розвитку освіти, шкільництва, педагогічної думки в Україні та її Західному регіоні (Л. Артемова, Л. Березівська, В. Гомоннай, М. Грищенко, М. Євтух, Т. Завгородня, В. Кремень, М. Левківський, О. Любар, В. Майборода, Б. Мітюров, Н. Ничкало, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Г. Троцко, Д. Федоренко, М.Чепіль, М. Ярмаченко та ін.);

- закономірностям організації навчально-виховного процесу в Галичині (представники польських наукових шкіл Є. Поточни, Й. Шемпрух та ін.);

- з'ясуванню змісту, структури, предмета, завдань, інших базових параметрів історико-педагогічної науки (В. Безрогов, Л. Ваховський, А. Вихрущ, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Курило, Г. Матуліс, Є. Хриков та ін.);

- розробці теоретико-методологічних основ вивчення теорії і практики навчання та виховання (Ю. Бабанський, І. Бех, О. Вишневський, Н. Волкова, І. Зверева, Л. Пироженко, Н. Побірченко, Г. Пустовіт, Л. Редькіна, О. Савченко, М. Скаткін, М. Сорокін, С. Ткачов, І. Харламов та ін.);

- науковому дискурсу щодо вироблення теоретико-методологічних засад історико-педагогічних досліджень, зокрема з проблем педагогічної персоналістики, педагогічних ініціатив (О. Адаменко, Л. Ваховський, С. Гончаренко, Н. Дічек, Т. Завгородня, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курило, В. Луговий, З. Нагачевська, О. Сухомлинська та ін.);

- визначенню предмета, завдань, структури історіографії історичної та педагогічної наук (Д. Багалій, Л. Голубнича, Н. Гупан, О. Дзевєрін, Е. Дніпров, Я. Калакура, І. Колесник, І. Кулик, М. Марченко, М. Михайлова, Н. Побірченко, Д. Раскін, О. Сухомлинська та ін.).

Доцільність нашого дослідження зумовлена потребою розв'язання низки *суперечностей*, характерних для розвитку сучасної педагогічної науки та її історіографії, зокрема в їх регіональному вимірі:

- між нагромадженою українською історико-педагогічною наукою впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. великою кількістю праць з історії розвитку освіти, теорії і практики навчання та виховання, персоналістики в Західному регіоні України та відносно невисоким рівнем її систематизації, проблемно-тематичного, комплексного аналізу;

- між сучасним рівнем розробки теоретико-методологічних засад історіографії української педагогічної науки та потребою їх оновлення і вдосконалення в контексті зміни наукових парадигм, трансформаційних освітніх процесів, соціокультурних викликів, спричинених інтеграцією в європейський освітній простір;

- між наявними механізмами організації, планування наукових досліджень та необхідністю надати їм більш системного, цілеспрямованого, координованого характеру;

- між виявленими відмінностями в рівні дослідженості окремих аспектів історії розвитку освітньо-педагогічного й історіографічного процесів у Західному та Східному регіонах України та необхідністю їх формально-наукового осмислення, зіставлення, а також порівняння з аналогічними здобутками національних меншин;

- між недостатнім ознайомленням педагогів-практиків з історією розвитку освітньо-педагогічного процесу та доцільністю його творчого використання в практиці сучасних закладів освіти.

Отже, об'єктивні потреби й перспективи розвитку педагогічної науки та її історіографії зумовили вибір і актуальність теми дисертації **«Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України (друга половина XX – початок XXI століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання у системі безперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (державний реєстраційний № 0108U009122). Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 4 від 29 грудня 2009 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25 травня 2010 р.).

Об'єкт дослідження – історіографія розвитку педагогічної науки в Україні.

Предмет дослідження – передумови, особливості, динаміка, тенденції розвитку педагогічної науки в Україні в другій половині XX – на початку XXI ст. з вивченням освітньо-педагогічних процесів на західноукраїнських землях.

Мета дослідження полягає у здійсненні історіографічного аналізу досліджень Західного регіону України другої половини XX – початку XXI ст. задля виявлення здобутків і прогалин у розвитку педагогічної науки та їх врахування в реформуванні сучасної системи освіти, вдосконаленні регіональних історико-педагогічних студій.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати науково-методологічні засади дослідницької роботи, здійснити класифікацію джерельної бази та періодизацію історіографічного процесу, з'ясувати ступінь дослідженості теми.

2. Довести контрверсійність висвітлення радянськими та сучасними вітчизняними науковцями історії розвитку системи освіти та її структурних компонентів у Західному регіоні України.

3. Розкрити наукові інтерпретації еволюції теоретичних основ змісту освіти та операційно-діяльнісного компонента, науково-методичного й організаційно-педагогічного забезпечення процесу навчання на західноукраїнських землях у дослідженнях означеного періоду.

4. Схарактеризувати процес нагромадження наукових знань про розвиток теорії і практики виховання в дослідженнях Західного регіону України та роль і місце в цій сфері громадських організацій.

5. Проаналізувати західноукраїнський вимір персоналістського напрямку у вітчизняній історико-педагогічній науці досліджуваного періоду та визначити наукові історико-педагогічні школи регіону, окреслити їхні вектори.

6. Визначити шляхи та перспективи творчого використання історіографічного досвіду дослідження освітньо-педагогічних процесів у регіоні в сучасній системі освіти України та розвитку історико-педагогічних досліджень.

Територіальні межі дослідження охоплюють Західний регіон України (для його позначення вживаємо терміни «західноукраїнські землі [регіон]», «Західна Україна» та інші, хоча з погляду геополітики вони не тотожні), який складається з окремих субрегіонів – Буковини, Волині, Галичини, Закарпаття – споконвічних українських етнічних територій. Згідно із сучасним територіально-адміністративним поділом вони охоплюють Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тернопільську, Чернівецьку області. Складний процес їхнього історичного розвитку має багато спільних та своєрідних рис, що позначалися як на характері розвитку освіти та педагогічної думки в Західному регіоні України, так і на архітектоніці дослідження цієї проблематики.

Хронологічні межі дослідження визначаємо у двох вимірах: історіографічному та конкретно-історичному. Перший охоплює другу половину ХХ – початок ХХІ ст. та визначається характером суспільного й культурного життя за панівних політичних режимів. Нижню межу умовно окреслює кінець 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст., коли з утвердженням радянської влади, в Західному регіоні України розпочався якісно новий період розвитку історико-педагогічної та інших гуманітарних наук. Верхню межу – 2013 р., визначає ухвалення Указом Президента України від 25 червня 2013 р. Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Цей документ визначає однією з умов реформування освіти необхідність здійснення принципово нових

практико-орієнтованих психолого-педагогічних досліджень з актуальних проблем розвитку освіти. Другий вимір, конкретно-історичний – зумовлений тисячорічною історією освітнього поступу на західноукраїнських землях, які стали предметом уваги українських науковців.

Концепція дослідження полягає в реконструкції цілісного «історіографічного образу» історії розвитку освіти та виховання на західноукраїнських землях, що відображено в історико-педагогічній та різнопрофільній літературі, яка з'явилася в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Реалізація концепції передбачає з'ясування теоретико-методологічних, інституційних та інших аспектів розгортання історіографічного процесу за радянського та новітнього періодів. Особливого значення при цьому набуває аналіз властивих цим періодам наукових парадигм, які в першому випадку базувалися на приматі формаційного, соціально-класового підходів до трактування суспільних процесів, у другому – на цивілізаційних, плюралістичних, національно зорієнтованих цінностях. Їхня зміна спричинила складні трансформації у світогляді вчених, пошук нових методологічних концептів, що на тлі стрімкого нарощування фактографічної бази та розвитку комп'ютерних технологій уможливило істотну інтенсифікацію науково-дослідницького процесу. На якість педагогічних студій неоднозначно вплинуло формування нової прагматично налаштованої генерації науковців.

Логіка нашого історіографічного дослідження визначається характером розгортання історіографічного процесу від «загального» до «конкретного» та «особливого». Вона стосується як форматування його загальної структури, так і осмислення наукового доробку з окремих проблем. З'ясування контрверсійних позицій радянських та сучасних учених щодо розвитку освіти на західноукраїнських землях формує історіографічне тло для вивчення літератури, присвяченої складникам системи освіти (дошкільна, початкова, середня, вища, професійна тощо), окремим галузям й напрямам розвитку педагогіки. У такому контексті паралельно проаналізовано проблеми дидактики, розкрито стан дослідженості розвитку теорії і практики виховання, громадсько-педагогічних ініціатив, напрацювання з педагогічної персоналістики в регіональному західноукраїнському вимірі.

Реалізацію стратегії дослідження ускладнювало узгодження її історіографічного та конкретно-педагогічного компонентів. Ідеться про те, що змістову структуру визначав, передусім, наявний масив праць з окресленої проблематики, а вже потім – логіка досліджень з історії педагогіки чи її окремих галузей. За такого підходу виникали труднощі градації та групування наукової літератури, зумовлені синкретичним характером студій з окремих педагогічних проблем, адже вони органічно поєднують комплекс питань, пов'язаних із функціональними особливостями освітніх систем, розкриттям теорії, практики навчання та виховання, детермінуванням і персоналізацією освітньо-педагогічного процесу тощо. У процесі синтетичного аналізу

кристалізувалася культура історіографічного дослідження, увиразнювалася потреба вдосконалення його теоретико-методологічних та інституційних засад.

Наскрізною ідеєю дослідження є положення про те, те що вітчизняна історико-педагогічна наука у висвітленні ретроспективи освітньо-педагогічних процесів повинна відходити від україноцентризму та розглядати їх через призму поліетнічності. Це актуально для історико-педагогічної рецепції західноукраїнських регіонів, де сторіччями мешкали представники різних етнічних спільнот у сталому міжкультурному контакті, що позначалося на їхньому світобаченні, ментальності. Відбувався постійний обмін освітньо-виховними інноваціями, але водночас не втрачалася етнічна самоідентичність.

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку використано комплекс *методів: пошуково-евристичний* (виявлення, нагромадження, систематизація, класифікація джерельних матеріалів); *генетичний* (з'ясування витоків, походження та чинників формування науково-педагогічних ідей, поглядів, концептів); *історіографічний* (визначення динаміки, тенденцій, закономірностей процесу накопичення педагогічної та різнопрофільної літератури про розвиток освіти й педагогічної думки); *герменевтичний* (коментування поглядів і теорій учених та виявлення чинників, що впливали на їхню еволюцію); *парадигмальний* (з'ясування логіки формування педагогічних ідей у контексті розвитку науки за різних політичних режимів, ідеологічних парадигм, суспільно-виховних ідеалів); *вибірковий аналіз* (виявлення й поглиблене вивчення репрезентативних наукових студій задля виявлення загальних і особливих рис, тенденцій розвитку історіографічного процесу); *біографічний* (вивчення еволюції поглядів учених у соціокультурному контексті); *порівняльно-аналітичний* (зіставлення та критично-конструктивний аналіз процесу нарощування історико-педагогічних знань); *актуалізації та прогнозування* (визначення здобутків, прогалин, перспектив розвитку історико-педагогічних досліджень та їх використання в реформуванні освіти, вдосконаленні теорії і практики навчання й виховання) тощо. Їх раціонально-комбіноване застосування доповнено технологічними прийомами прочитання та інтерпретації наукових текстів, способами й методами конкретно-історіографічного аналізу, синтезу, реконструкції.

Використання цих методів забезпечило реалізацію визначених завдань та проведення комплексу дослідницьких операцій – від пошуково-евристичної роботи й визначення змістової структури до систематизації й аналізу джерельного матеріалу, формулювання теоретичних положень і висновків.

Джерельна база дослідження складається з комплексу різновидових (монографії, дисертації, автореферати, статті, матеріали конференцій, рецензії, бібліографічні, довідникові, документальні видання, ін.), різнопрофільних (педагогічні, історико-педагогічні, історичні, філософські, культурологічні, соціологічні), різножанрових (наукові, науково-популярні,

навчально-методичні, мемуарні, публіцистичні) праць другої половини ХХ – початку ХХІ ст., що висвітлюють проблеми розвитку освіти, шкільництва, педагогічної думки в Західному регіоні України; спеціалізованих бібліографічних видань, списків використаної літератури в дисертаційних і монографічних дослідженнях; матеріалів центральних («Вища освіта України», «Наука і освіта», «Освіта регіону», «Освітологічний дискурс», «Педагогіка і психологія», «Педагогіка і психологія професійної освіти», «Педагогічний пошук», «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології», «Радянська школа», «Рідна школа») та регіональних («Молодь і ринок», «Обрії», «Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність», «Нова педагогічна думка», «Життя і школа», ін.) педагогічних часописів, наукових збірників педагогічного профілю Волинського (Східноєвропейського), Дрогобицького, Закарпатського, Львівського, Прикарпатського, Рівненського, Тернопільського, Чернівецького університетів та наукових видань інших педагогічних академічних і навчальних закладів України.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- *цілісно висвітлено* історіографію розвитку педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: внесок у вивчення різних галузей освіти (дошкільної, початкової, середньої, професійної (спеціальна, вища, педагогічна та ін.), андрагогіки, педагогічних ініціатив тощо); принципи побудови навчальних програм і викладання дисциплін у початковій та середній школі (регіоналізм, наступність, концентричність тощо); механізми подолання протистояння між авторитарною та гуманістичною педагогікою; розвиток пізнавальної і творчої активності учнівської молоді; вплив реформаторської педагогіки на національну дидактичну думку тощо); погляди науковців на розвиток операційно-діяльнісного компонента процесу навчання (використання методів проектів, «начеркової методи», навчання у «злучених» класах, краєзнавчих екскурсій; методики «тихого читання», «синтетичного навчання»); наукові рефлексії методичного та організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу (структурно-змістова характеристика навчальної книги для початкової і середньої школи, принципи її підготовки, оформлення; дидактичний потенціал шкільних бібліотек і педагогічної преси тощо); процес нагромадження знань про розвиток теорії і практики виховання в регіоні (національне, моральне, громадянське, естетичне, трудове, екологічне, фізичне та інші напрями) та роль і місце громадських організацій у цій діяльності; дослідження про розвиток дидактики (насичення змісту освіти елементами українознавства). Узагальнено творчі здобутки про персоналістський напрям у дослідженнях з історії педагогічної думки регіону (персоніфікація освітньо-педагогічного процесу; педагогічна просопографія) та діяльності авторських наукових історико-педагогічних шкіл;

- *визначено* передумови розвитку педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України окресленого періоду (особливості історичного й соціокультурного розвитку; тенденції

формування інституційної структури педагогічної науки; зміна науково-теоретичних парадигм історико-педагогічних досліджень; формування наукових шкіл тощо);

- *схарактеризовано* два періоди історіографії вітчизняної педагогічної науки з історії розвитку освіти і школи в Західному регіоні України: перший – радянський (панування компартійних постулатів у педагогічній науці (кінець 40-х – середина 80-х рр. XX ст.)); другий – сучасний (національно-орієнтований, плюралістичний (кінець 80-х рр. XX ст. – початок XXI ст.)). У кожному з них виокремлено по три етапи, що визначають прикметні особливості історіографічного процесу;

- *виявлено й розкрито* диспропорції у вивченні освітньо-педагогічних процесів у західноукраїнському вимірі. Вони стосуються: хронологічних рамок досліджень (близько 80-85 % праць присвячено їхньому розвитку в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст., тоді як більш рання доба, періоди Другої світової війни (панування радянського тоталітаризму) та сучасний державницький мають значно нижчий ступінь наукового осмислення); регіонального аспекту студій (більшість праць з історії розвитку теорії і практики навчання та виховання присвячено Буковині й Галичині, водночас значно гірше в цьому відношенні досліджено Волинь, а також Закарпаття); конкретно-тематичної спрямованості наукових праць (вивчення початкової і середньої освіти має достатній рівень, а дошкільної, професійної (окрім педагогічної) та вищої значно нижчий); етнокультурного зрізу студій (зрушення у вивченні освітньо-педагогічних процесів в іноетнічних середовищах стосуються головно Закарпаття і Волині, а щодо Буковини й Галичини ця проблема залишається істотною прогалиною);

- *при обґрунтуванні наукової бази дослідження* систематизовано, комплексно проаналізовано різнопрофільну наукову літературу про розвиток педагогічної науки в дослідженнях регіону; *запропоновано* авторську інтерпретацію понять «історіографія педагогічної науки», «українська історіографія педагогіки» (їх основних компонентів – предметне поле, завдання, структура тощо) та інших базових категорій – «історія педагогіки», «педагогічна думка», «педагогічна теорія» тощо; введено до наукового обігу дефініції наукових понять, що розширюють категоріальний апарат історіографії української педагогічної науки: «регіональна історіографія історії педагогіки», «історико-педагогічні синтези», «регіональні синтези» та ін.

Подальшого розвитку набули: конкретизація критеріїв, принципів добору та класифікації джерел з історіографії педагогічної науки; наукові підходи до з'ясування ступеня дослідженості історіографічних проблем та принципів групування пов'язаних з нею наукових публікацій; визначення перспективних напрямів історіографічних педагогічних досліджень Західного регіону України та компаративістського аналізу інших регіонів України загалом.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у: підготовці за його матеріалами спецкурсу «Дослідження науковцями проблем Західного регіону України у другій

половині ХХ – початку ХХІ століття як джерело визначення історіографії розвитку педагогічної науки» та рекомендацій щодо роботи проблемної групи «Персоналістський напрям у розвитку української педагогіки», які пройшли апробацію в процесі навчальної та науково-дослідницької роботи студентів і аспірантів педагогічних спеціальностей. Досвід з їхньої апробації, здобутий під час роботи зі студентами (магістрами й бакалаврами) педагогічних спеціальностей та зі студентською проблемною групою, засвідчує, що ці матеріали можуть бути використані повністю або частково в процесі викладання дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Школознавство» та спецкурсів «Історія вітчизняної педагогічної думки», «Історія освіти і педагогіки в Західному регіоні України». Результати проведеного дослідження стали основою бібліографічного покажчика «Наукові дослідження Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття», матеріали якого використано в аудиторній та позааудиторній роботі з магістрами різних спеціальностей, під час проведення семінарів з аспірантами з проблем історіографії та методології наукових досліджень. Систематизована різнопрофільна література та викладений фактографічний матеріал і теоретичні висновки можуть бути використані в процесі планування й організації історико-педагогічних досліджень в Україні; у підготовці навчальної літератури для студентської і учнівської молоді; при розробці спецкурсів з історії освіти й різних галузей педагогічної науки; при складанні бібліографічних і біобібліографічних покажчиків тощо.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка № 01-15/03/291 від 24.02.2015); ДВНЗ «Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди» (довідка № 01/10-170 від 26.02.2015); КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка № 01-23/152 від 13.03.2015); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 87/1 від 18.02.2015); ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 627/01-27 від 03.03.2015).

Особистий внесок здобувача представлено в опублікованих зі співавторами наукових працях: [2] – висвітлено біографії та науковий доробок А. Крушельницького, Дениса та Іванни Петрівих, І. Ющишина; [3] – підготовлено розділи «Дидактична думка» та «Питання управління освітою»; [19] – показано внесок А. Крушельницького, І. Петрів у розвиток української педагогіки.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях різного рівня: **39 міжнародних**: Брест (Білорусь, 2010, 2011, 2013 рр.); Хмельницький (2010, 2011, 2012 рр.); Полтава (2009, 2010, 2012, 2013 рр.); Кременець (2010 р.); Чернігів (2010 р.); Івано-Франківськ (2010, 2011, 2013 (2) рр.); Ужгород (2010 р.); Горлівка (2010 р.); Львів (2011, 2013, 2015 рр.); Донецьк (2011, 2012 рр.); Чернівці (2011 р.); Могильов (Білорусь, 2012 р.); Київ (2012, 2014 рр.); Житомир (2012 р.); Луганськ (2013 р.); Хмельницький – Гоа (Індія, 2013 р.); Переяслав-

Хмельницький (2013 р.); Кіровоград – Павлиш (2013 р.); Тернопіль (2014 р.); Вроцлав (Польща, 2014 р.); Херсон (2014 р.); Харків (2014 р.); Умань (2014 р.); Тель-Авів (Ізраїль, 2015 р.); **13 всеукраїнських**: Івано-Франківськ (2009, 2010, 2011 рр.); Чернігів (2010 р.); Донецьк (2012 р.); Хмельницький (2012, 2013, 2015 рр.); Умань (2012 р.); Сімферополь (2013 р.); Дрогобич (2013 р.); Львів (2014 р.); Київ (2014 р.); **2 регіональних**: Чернівці (2010 р.); Івано-Франківськ (2011 р.); отримані в ході дослідження результати доповідалися й обговорювалися на засіданні кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика, на щорічних звітних конференціях професорсько-викладацького складу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (2010–2015 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації відображено в 70 публікаціях, серед них: 1 монографія; 4 навчальних посібники (2 у співавторстві, один з грифом МОН України); 25 статей у наукових фахових виданнях, 11 публікацій у виданнях інших держав, з них – 6 статей у наукових періодичних виданнях, 9 статей, які додатково відображають результати дослідження, та 20 статей апробаційного характеру.

Кандидатську дисертацію на тему «Педагогічні погляди та освітня діяльність Іванни Петрів (1892–1971 рр.)» (спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) було захищено 2006 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (1741 найменування) та 10 додатків. Текст дисертації викладено на 388 сторінках, повний обсяг роботи становить 608 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, визначено хронологічні й територіальні межі, методи дослідження; аргументовано його концептуальні засади; подано відомості щодо апробації та впровадження результатів наукового пошуку; окреслено структуру роботи.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади дослідження історіографії розвитку педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття»** розкрито науковий інструментарій, здійснено класифікацію джерельної бази, визначено ступінь дослідженості теми, представлено періодизацію та інституціоналізацію історіографічного процесу.

З огляду на різні контрверсійні підходи до розуміння проблеми наукової методології (Л. Березівська, Л. Ваховський, А. Вихрущ, С. Гончаренко, В. Загвязинський, Г. Кловак,

Н. Кузьміна, З. Курлянд, О. Сухомлинська, Є. Хриков) охарактеризовано розвиток теоретичних засад педагогічних досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Стрижнем методологічної культури дослідження є науковий інструментарій, що складається з категоріально-понятійного апарату та наукових методів. Виходячи з наукових традицій та здобутків сучасного наукознавства (О. Адаменко, Н. Гупан, Е. Дніпров, Т. Завгородня, В. Курило, В. Кравець, О. Сухомлинська та ін.), розкрито основоположні дефініції та складники історії педагогіки як галузі гуманітарних знань.

Показано суть базових принципів (об'єктивність, історизм, системність, усебічність, спадкоємність), що забезпечують універсальну систему координат осмислення процесу розвитку педагогічних знань.

З'ясувавши недосконалість поняття «педагогічна історіографія», визначено історіографію педагогічної науки як спеціальну наукову дисципліну, котра вивчає суспільно детерміновані процеси розвитку педагогічної науки і нагромадження нею наукових знань. Окреслено її базові параметри (об'єкт, предмет, завдання, інституційна основа) і місце в системі гуманітарних знань.

Обґрунтовано формулювання понять «історіографія педагогіки», «історіографія історії педагогіки», «українська історіографія педагогіки», «регіональна історіографія історії педагогіки» та ін. Доведено зростання їх методологічного значення через ускладнення структури, завдань, обсягу знань педагогічної науки.

Схарактеризовано суть рівнів методології пізнання (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, конкретного дослідження), методів і технологічних підходів, категорій, які забезпечили проведення дослідження.

На основі творчого опрацювання надбань вітчизняних учених-педагогів та істориків (О. Адаменко, Л. Голубнича, Н. Гупан, Є. Дніпров, Я. Калакура, І. Колесник, С. Макачук, Д. Раскін, ін.) та з огляду на особливості історіографічного процесу визначено підходи до класифікації історіографічних джерел, які поділено на такі групи: 1) монографічні й дисертаційні дослідження, автореферати; 2) узагальнюючі роботи; 3) статті й матеріали конференцій; 4) навчально-методична література; 5) довідникові видання, бібліографічні покажчики; 6) рецензії; 7) документальні матеріали; 8) джерела особистого походження.

З теми дослідження виявлено й проаналізовано дисертаційні, монографічні дослідження, що з'явилися в радянський (25) та пострадянський (253) періоди і стали основним інформативним джерелом реконструкції історіографічного процесу другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Характеристика статей як засобу ретрансляції наукових знань представлено в таблиці 1.

**Основні характеристики наукових статей з теми дослідження
в періодичних виданнях (1947-2014 рр.)**

Рік публікації, видання	Загальна кількість	Спеціальні публікації	Науково-теоретичні публікації	Публікації	
				у фахових виданнях, часописах, наукових збірниках	матеріали конференцій
1947-1990	117	96	11	4	6
1991-2014	451	177	70	121	83
Усього	568	273	81	125	89

Важливу тенденцію розвитку педагогічної науки засвідчує той факт, що за доби державної незалежності з'явилося втричі більше досліджень, ніж за радянський період. Аналіз матеріалів регіональних педагогічних часописів уможливають структурувати процес формування наукових осередків із вивчення локальних історико-педагогічних проблем.

Предметом історіографічного аналізу стали не лише педагогічні, а й дослідження з різних галузей знань (рис. 1), які дають важливу інформацію про розвиток освіти і шкільництва в Західному регіоні України та доводять необхідність подолання вузькопрофільного підходу до цієї проблеми.

Рис. 1. Напрями досліджень різних галузей знань Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ сторіччя

Територіальний зріз історіографії сучасної педагогіки (рис. 2) відображає той показовий факт, що серед закордированих упродовж 1995–2014 рр. в Україні 216 тем дисертацій з історії педагогіки та загальної педагогіки 60,2 % стосувалися її Західного регіону. Це свідчить про значну увагу науковців до розвитку історико-педагогічних студій.

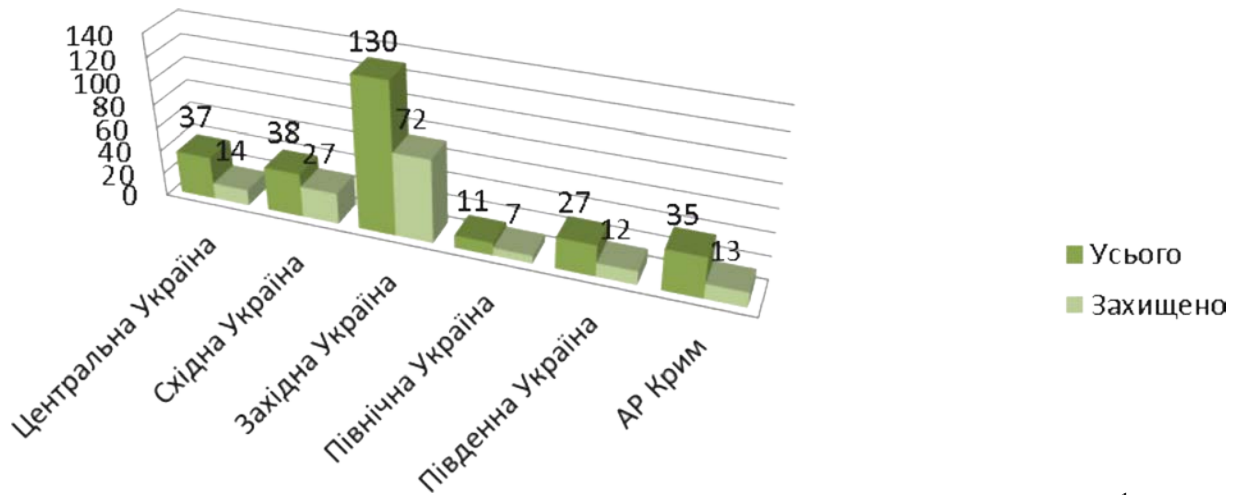

Рис. 2. Регіональний аспект висвітлення історіографії сучасної педагогіки¹

Аналіз близько 150 студій у вигляді окремих розділів дисертаційних та монографічних праць, статей дав змогу визначити різні аспекти вивчення науковцями літератури про розвиток освіти й виховання в Західному регіоні України та виявити відсутність її цілісного дослідження.

З урахуванням базових чинників (державні системи, що диктували ідеологічні запити й інституційні параметри творчої діяльності; розвиток педагогічної науки (установи, засоби комунікації, сукупність нагромаджених знань); особливості історіографічного процесу, зокрема регіональних досліджень тощо) розроблено періодизацію історіографії розвитку педагогічної науки в дослідженнях про Західний регіон України. Внутрішньо змістові характеристики двох основних періодів (радянський тоталітарний та сучасний плюралістичний) вирізняють окремі етапи, за якими розкрито тенденції і явища перебігу історіографічного процесу.

Схарактеризовано риси і складники інституційної структури радянської та сучасної педагогічної науки – нарощування кадрового потенціалу та функціонування різностатусних центральних і регіональних наукових установ і осередків (академічні установи та їх обласні підрозділи; університетські кафедри; науково-педагогічні школи тощо).

Отже, рівень розробки методології історіографії педагогічної науки та запропоновані класифікаційна схема джерельного комплексу дослідження й періодизації історіографічного процесу становлять важливе підґрунтя для розв’язання визначених у роботі завдань. До розв’язання цієї проблеми спонукає і низький ступінь дослідженості теми дисертації.

У другому розділі «Історія освіти в Західному регіоні України у контроверсійному висвітленні науковців» схарактеризовано радянську й сучасну парадигми історико-педагогічних

¹Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995-2014): хронологічно-тематичний показник закоординованих тем дисертаційних досліджень зі спеціальності 13.00.01 / автор проекту і наук. ред. Сухомлинська О. В.; наук. конс. Побірченко Н. С.; упоряд.: Коляда Н. М., Албул І. В. та ін. – Умань: ФОП Жовтий, 2014. – С. 165-166.

досліджень та особливості розвитку структурних компонентів системи освіти в дослідженнях Західної України означеного періоду.

Попри притаманні радянській історіографії ідейну ангажованість, фактографізм, вона залишила чималий доробок з регіональної історії освіти на західноукраїнських землях. Водночас виявлено властиву їй деформацію: більшість праць із цієї тематики стосуються радянського періоду, тоді як XIX – 30-ті рр. XX ст. розглядалися в ракурсі протиставлення «соціалістичним успіхам і здобуткам».

Не втратили науково-пізнавального значення розвідки українських радянських учених щодо освітньої діяльності братств та Острозької академії (Є. Мединський, Б. Мітюров, В. Шокотка). Вони реконструювали становлення освітньої системи в західноукраїнському регіоні за доби панування Австро-Угорщини (Л. Баїк, М. Дідух, А. Ігнат, ін.), однак висвітлення її розвитку в 20–30-х рр. XX ст. було перенесено в русло історико-партійної науки, що призвело до стирання відмінностей між працями історичного та історико-педагогічного характеру.

Радянська наука пройшла складну еволюцію у висвітленні освітніх проблем в епоху соціалістичних перетворень. Виявлено безпрецедентний в історії вітчизняної педагогіки бум регіональних досліджень, що відбувся на тлі «хрущовської відлиги» й виявився в появі колективних та індивідуальних дослідженнях з історії народної освіти на Буковині, Волині, Закарпатті, в Галичині (М. Грищенко, А. Ігнат, В. Маланчук, О. Татенко та ін.).

Показано диспропорції у вивченні різних періодів розвитку освіти в регіоні: у 50–80-х рр. XX ст. було захищено близько 20 дисертацій, що стосувалися повоєнних десятиріч; рівень дослідження освітніх перетворень у 1970–1980-х рр. був нижчим; історії освіти до 1939 р. присвячено три роботи.

У 70–80-х рр. XX ст. посилилася фетишизація радянської освітньої системи. Здійснено порівняння методологічних підходів до висвітлення означеної проблематики радянських та діаспорних дослідників, а також літератури «самвидаву» 60-х рр. XX ст.

Схарактеризовано основні аспекти, що супроводжували утвердження сучасної національно зорієнтованої парадигми педагогічної науки, зокрема в її регіональному вимірі (пошук нових ідейних орієнтирів, розгляд історико-педагогічного процесу через призму наукового дискурсу та в загальноєвропейському контексті тощо). Зафіксовано зрушення у вивченні розвитку освіти на західноукраїнських землях, що охоплюють окремі періоди: про княжу добу X–XIV ст. маємо фрагментарні уявлення; у вивченні другої половини XVI – першої половини XVII ст. науковці традиційно зосереджують увагу на діяльності братських шкіл, Острозької академії, католицьких орденів (О. Веленець, П. Гусак, С. Кваша, В. Омельчук, ін.). Найвищим ступенем дослідженості відзначається період XIX – 30-х рр. XX ст. Суперечливі процеси пострадянської трансформації

історико-педагогічної науки відображає намагання поєднати формаційний підхід, західноєвропейський контекст та ідеї українського національного відродження (М. Євтух, Б. Ступарик та ін.).

Основний приріст знань про еволюцію освітніх систем відбувся на рівні регіональних досліджень: реконструйована їх тисячорічна еволюція на Закарпатті (М. Алмашій, В. Гомоннай, І. Гранчак, В. Росул, В. Химинець); концептуалізовано її розвиток на Волині у XVIII–XIX ст. через призму протистояння католицької та русифікаційної течій (Т. Джаман, В. Омельчук, Н. Сейко та ін.). Утвердився україноцентричний підхід до вивчення освітніх процесів у Галичині (М. Гетьманчук, Т. Завгородня, В. Стинська, Б. Ступарик, І. Цепенда та ін.). За відсутності історико-педагогічних досліджень важливі уявлення про їхній розвиток за доби Першої та Другої світових війн дають праці істориків. Прогалину у вивченні історії шкільництва за радянського періоду зумовила властива гуманітарним наукам радянофобія. Як і за радянських часів, увага науковців зосереджена на другій половині 40-х – 50-х рр. XX ст., а відносно 60-х, особливо 70–80-х рр. XX ст., вона істотно знижується (С. Герегова, Т. Марусик, С. Сворац, І. Сушик). Учені не заперечують досягнень радянської освіти, але показують її хиби, зумовлені ідеологічними чинниками.

У такому контексті систематизовано здобутки представників різних галузей знань щодо західноукраїнського виміру розвитку освіти, джерелознавчі праці та студії, що висвітлюють її історію на локальному рівні і в ракурсі «історико-педагогічної топоніміки».

Виявлено зрушення у вивченні історії розвитку освіти етнічних меншин на Волині (Т. Джаман, С. Коляденко, Н. Сейко, Н. Рудницька) й Закарпатті (А. Берені, М. Зан, О. Малець, І. Орос, В. Сагарда та ін.), а стосовно Галичини ця проблема досліджена найслабше.

Аналіз літератури, присвяченої регіональним особливостям розвитку структурних компонентів системи освіти в Західному регіоні України здійснено за територіальною, хронологічною, тематичною, методологічною ознаками.

Радянські науковці володіли достатньою джерельною базою, однак через ідейну ангажованість не змогли об'єктивно підійти до їх висвітлення.

В сучасній історіографії виявлено істотні відмінності в рівні наукових знань про функціонування окремих структурних складників системи освіти в різних регіонах. Розвиток дошкілля в Галичині й на Закарпатті відображають окремі комплексні праці (Н. Лисенко, З. Нагачевська, Г. Реґо), але помітний поступ у цьому напрямі демонструють польські науковці (А. Адамек, С. Валясек). Посилення уваги до історії початкової освіти супроводжувалось активізацією вивчення досвіду церковнопарафіяльних шкіл; її поглибленим осмисленням на локальних рівнях (регіон, воєводство, місто, навчальні заклади); висвітленням цієї проблеми в загальноукраїнському контексті (С. Бричок, Т. Завгородня, Л. Кобилянська, О. Костюк, Г. Лемко,

О. Юзик та ін.). Попри окремі ґрунтовні студії (А. Вихрущ, І. Гаврищак, І. Курляк, Д. Пенішкевич, І. Петрюк, П. Тимочко, С. Чуйко та ін.), рівень вивчення середньої, особливо професійної та післядипломної освіти, значно нижчий.

Історіографічний аналіз наукових праць про розвиток вищої освіти здійснено на основі їхнього поділу за окремими групами (узагальнюючі роботи; регіональні дослідження; студії, присвячені діяльності ВНЗ; публікації, що стосуються різних аспектів їхнього функціонування) та через призму провідних наукових течій. Українські радянські науковці (В. Боролюк, В. Браницький, В. Маланчук, М. Меншов, Л. Назаров, В. Попович, Р. Ростікус, М. Рудко, ін.) розглядали цю проблему через «московські окуляри» та трактували розвиток вищої школи як «результат турботи партії». Сучасні вчені тлумачать її поступ як окремий соціокультурний феномен із властивими йому суперечностями й здобутками (А. Алексюк, Г. Артемчук, В. Кремень, В. Попович, Г. Січкаренко та ін.).

Активізувалося вивчення регіонального виміру окремих напрямів і галузей освіти: педагогічної (М. Барна, В. Гомоннай, Г. Груць, Т. Завгородня, Л. Кобилянська, Д. Пенішкевич, В. Росул, Б. Ступарик, П. Ходанич); жіночої (О. Гнатчук, Л. Єршова, С. Івах, О. Лавріненко, З. Нагачевська, Т. Раєвич, Б. Савчук); економічної (З. Гіптерс, А. Синявська, Г. Шайнер); релігійної (О. Костюк, В. Милусь, В. Рожко); музичної (Н. Бовсунівська, Я. Мельничук, О. Михайличенко, О. Поясик, В. Черкасов та ін.); художньої (О. Волинська, А. Волощук, І. Небесник, Р. Шмагало, І. Хілько та ін.); медичної (Л. Клос, І. Круковська, Г. Пилип, І. Фуртак); андрагогіки (І. Воробець, Л. Тимчук, Є. Поточни) тощо. Залишається прогалина у вивченні освітніх процесів в період Другої світової війни та соціалістичних перетворень.

Таким чином, педагогічна наука радянського періоду в дослідженні історії освіти в Західному регіоні України пройшла складну еволюцію та нагромадила значні здобутки, частина яких не втратила пізнавального значення. З утвердженням сучасної плюралістичної національно орієнтованої парадигми відбулися якісні зрушення в осмисленні цієї проблематики, що проявилось в предметному вивченні освітніх феноменів, характерних для окремих періодів, у ракурсі певних конкретно-педагогічних проблем та регіонального виміру різних структурних компонентів освітніх систем.

У третьому розділі **«Розвиток теорії і практики навчання в дослідженнях регіону другої половини ХХ – початку ХХІ ст.»** розкрито історіографічні проблеми, пов'язані з еволюцією теоретичних основ змісту освіти, його операційно-діяльним компонентом та науково-методичним і організаційно-педагогічним забезпеченням навчального процесу.

Радянська наука зосередилася на виявленні «хиб» у змісті освіти різних типів навчальних закладів, що функціонували на західноукраїнських землях до возз'єднання з УРСР. Він

розглядався за задалегідь визначеними схемами, котрі забезпечували формулювання типових висновків.

Сучасні вчені досягли успіху в розкритті педагогічних засад змісту освіти останньої третини XIX – 30-х рр. XX ст., що формувалися під впливом західноєвропейських ідей в Галичині та в поліетнічному просторі Закарпаття.

Зберігаються відмінності в ступені вивчення змісту освіти в різних типах навчальних закладів окремих регіонів. Високий рівень дослідженості її розвитку в Галичині й Буковині в XIX – 30-х рр. XX ст. досягнуто завдяки доробку наукових шкіл А. Вихруща, Т. Завгородньої, Д. Пенішкевич. Концептуалізації проблеми сприяли праці Т. Завгородньої, в яких доведено, що в українській дидактичній думці на перший план виступили проблеми виховання, а навчання належала роль головного засобу досягнення виховної мети. З'ясовуючи зміст початкової та середньої освіти, вчені аналізують її соціокультурні детермінанти, навчальні плани та програми, дидактичні основи побудови шкільних підручників тощо.

Пошуки нової парадигми вивчення цієї проблематики зумовили появу праць, присвячених розвитку «гуманної педагогіки» в Галичині в 1920–1930-х рр. (С. Вдович), з'ясуванню її «моральнісного підґрунтя» (М. Фляк), порівнянню змісту освіти в Західному та Східному регіонах України. Полікультурний підхід притаманний дослідженням, що стосуються розвитку шкільної справи на Волині й Закарпатті (Т. Джаман, В. Росул, В. Сагарда та ін.). Конкретизовано періодизацію, тенденції, закономірності еволюції змісту освіти на Буковині. Цікавим історіографічним явищем стала низка захищених під керівництвом А. Вихруща дисертацій, присвячених розвитку теорії і практики навчання в Галичині в контексті реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст. (І. Гавришак, Л. Дерев'яна, Н. Ігнатенко, О. Колодійчук, О. Юзик та ін.).

Сучасні вчені зосередили увагу на вивченні розвитку професійної освіти в дорадянський період в межах окремих західноукраїнських регіонів. Висвітлено дидактичні аспекти навчального процесу в професійно-освітніх закладах різних типів – державних і приватних; сільськогосподарських, торговельних, кооперативних, ремісничих (У. Кецик, Н. Кузан, І. Лікарчук, Б. Ступарик, Г. Субтельна та ін.).

Історико-регіональні аспекти змісту навчання у вищій школі в радянській та сучасній літературі розкрито фрагментарно, за винятком змісту медичної освіти в другій половині XVIII – XX ст.

У працях, присвячених розвитку педагогічної освіти в XIX – на початку XX ст., розкрито організаційні форми й дидактичні особливості підготовки вчителів у Галичині (М. Барна, Т. Завгородня), на Буковині (Д. Пенішкевич), Закарпатті (К. Маргітич, О. Хома).

Спостерігається значний поступ науковців у вивченні операційно-діяльнісного компонента розвитку теорії і практики навчання в західноукраїнських навчальних закладах другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. Ґрунтовно досліджено організаційно-методичні принципи, методи, форми, засоби навчання в початковій та середній школі Галичини й Буковини, меншою мірою - на Закарпатті та Волині. Активно осмислюються регіональні особливості організації навчання на рівні діалогічного спілкування «вчитель – учень».

Висвітлення методики викладання окремих навчальних дисциплін в Західній Україні та реалізації міжпредметних зв'язків в історичній ретроспективі вписується в сучасні теорії глобалізації як поглиблення знань про минуле на тлі паралельних процесів регіоналізації та полікультурності (О. Гопак, Б. Лабінська, М. Титова).

У такому контексті відбувся перехід від фрагментарного до системного вивчення операційно-діяльнісного компонента педагогічної, а також професійної, жіночої, економічної, релігійної, мистецької (музичної і художньої) освіти в регіоні. Учені розкривають особливості організації навчально-пізнавальної діяльності учнів різних типів освітніх закладів та дидактико-методичні аспекти підвищення кваліфікації вчительства тощо.

Такі студії уможливають з'ясування шляхів еволюції методичних концепцій та модернізації поглядів на методичні проблеми з урахуванням як усієї динамічності, багатогранності й суперечності застосованих у регіоні методичних прийомів, так і загальноприйнятих підходів до осмислення розвитку методики і засобів викладання в загальноосвітніх і різнопрофільних навчальних закладах.

Проблема науково-методичного й організаційно-педагогічного забезпечення навчального процесу є предметом регіональних досліджень, присвячених розвитку теоретичних засад змісту освіти. За радянського періоду дидактична література, що з'явилася за попередніх періодів, не стала предметом наукового аналізу, позаяк піддавалася критиці як інструмент поширення «реакційності», «клерикалізму», «неуцтва». Сучасні науковці розглядають її як стрижневий компонент педагогічної думки, представники якої сформулювали основні вимоги до розробки шкільних підручників.

В історико-регіональних студіях підручникотворення досліджується як окрема вузькопрофільна тема, а також у різних ракурсах теорії і практики навчання й виховання, в контексті педагогічної персоналістики, на певних локальних рівнях тощо. Посилення міждисциплінарного підходу до його вивчення відображено в дисертаційних роботах, присвячених педагогічним засадам укладання українських підручників, букварів у Галичині (І. Бай), на Закарпатті (О. Фізеші), Східній та Західній Україні (Н. Богданець-Білоskalенко, І. Козак) тощо. Поряд із цим існує низка різнопрофільних студій, які висвітлюють окремі

пріоритети створення навчальної книги, зокрема підручників з української та іноземних мов (О. Котюх-Болюбаш та ін.)тощо.

Вирізняється пласт різнофахових досліджень щодо ролі преси в розвитку національного шкільництва в регіоні та її значення в організаційно-методичному забезпеченні навчального процесу. Вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили І. Зайченко, І. Кухта, С. Лаба, І. Мельник та ін.

Активізувалося вивчення ролі та значення бібліотек, створених українськими громадськими товариствами задля задоволення освітніх потреб західноукраїнського населення в ХІХ-ХХ ст. Однак існує тільки одне комплексне дослідження, присвячене педагогічним засадам роботи бібліотек з учнівською молоддю в Західній Україні в міжвоєнний період (Т. Завгородня, І. Скоморовська). Аналіз праць із цієї проблеми засвідчує формування наукового напрямку – бібліотечна педагогіка.

Результати аналізу проблем дидактики в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. представлено на рис. 3.

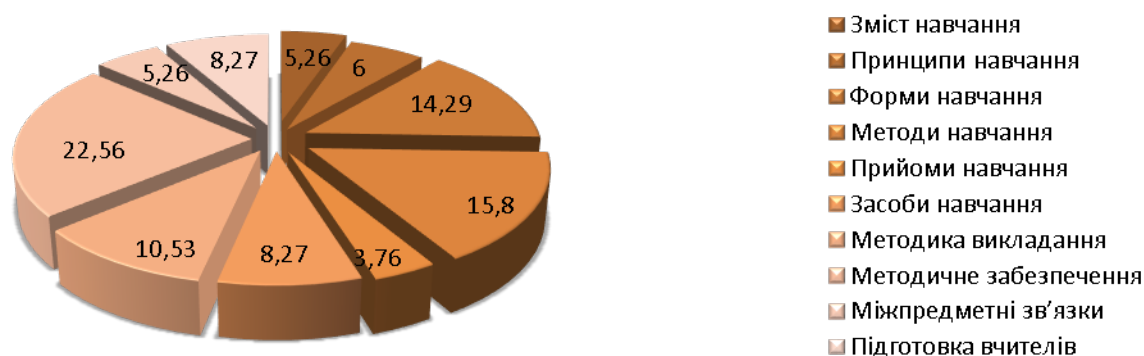

Рис.3. Відсоткове співвідношення проблем дидактики в дослідженнях Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ сторіччя)

Таким чином, сучасна історико-педагогічна наука помітно прогресувала в осмисленні проблем, пов'язаних із розвитком змісту освіти та його операційно-діяльним компонентом і науково-методичним та організаційно-педагогічним забезпеченням у різномісних освітніх закладах Західного регіону України. Більшість таких студій стосується другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст., а розвиток теорії і практики навчання інших періодів досліджено фрагментарно.

У четвертому розділі «**Наукова інтерпретація історичного розвитку теорії і практики виховання в дослідженнях регіону (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)**» проаналізовано висвітлення в науковій літературі основних напрямів виховання та ролі громадських організацій у його розвитку.

Радянська педагогічна наука висвітлювала досвід виховання, набутий у Західній Україні до 1939 р. через призму штампів-кліше щодо його «клерикально-реакційного», «класово-

обмеженого» характеру, а при вивченні виховного процесу у 50–60-х рр. ХХ ст. наголошувала на необхідності викорінення «ідейних пережитків» і «недоліків» (М. Гурладі, І. Іваненко, О. Опаленик ін.).

Сучасні науковці зосередилися на дослідженні окремих напрямів виховання в різних західноукраїнських субрегіонах переважно періоду другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. Предметом усебічного аналізу стали розвиток теорії і практики морального (релігійного, морально-релігійного) виховання в Галичині (Л. Генік, Р. Зозуляк, І. Мицишин, Ю. Щербяк, Р. Яковишина), на Буковині (І. Ковальчук) та громадянського виховання у Східному та Західному регіонах України (С. Ткачов), в українських професійних школах Галичини (У. Кецик), у полікультурному просторі Закарпаття 1919-1939 рр. (О. Бенца). Формуванню національної свідомості західноукраїнської молоді в другій половині ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. присвячено дисертаційні роботи М. Чепіль, Я. Яціва та дослідження інших науковців. Учені випрацювали своєрідну «матрицю» у висвітленні цієї проблематики: після з'ясування доробку українських педагогів розкриваються зміст, методи, форми, засоби виховання різних категорій юнацтва в урочний та позаурочний час, висвітлюється діяльність школи, сім'ї та громадськості в цій сфері.

У площині українознавства вивчаються регіональні аспекти етнопедагогіки, різних напрямів виховання, культури дозвілля, шкільного краєзнавства й гуцульщинознавства (Г. Воробей, Т. Завгородня, М. Зимомря, П. Лосюк, Я. Луцький, Н. Рудницька, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Є. Сявавко, Р. Скульський, Т. Усатенко, Т. Черніговець та ін.). Попри активізацію вивчення виховних процесів у поліетнічних середовищах, вони розглядаються не як окремий предмет, а здебільшого в контексті полікультурного виховання української молоді, зокрема Закарпаття (О. Добош, Г. Розлуцька).

Відсутність системного планування досліджень з історії виховання в Західному регіоні України вплинула на фрагментарність наукового осмислення її окремих напрямів. Таку ситуацію ілюструють дисертації, присвячені розвитку в другій половині ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. сімейного, естетичного, екологічного виховання на Закарпатті (М. Зимомря, Т. Мочан, М. Петрус, О. Химинець, М. Чепіль та ін.) чи загалом Західній Україні (В. Городиська, Л. Ілійчук, Д. Стасюк, Л. Стахів), розвитку фізичного виховання на Буковині (Н. Гнесь, О. Цибанюк), у Галичині (Я. Боднар, Р. Гах) та Західній Україні (В. Мужичок). Історію розвитку трудового виховання висвітлює лише дисертаційна робота В. Рака. Виховні процеси на Волині досліджені чи не найгірше.

На початку ХХІ ст. актуалізувалося вивчення історичного аспекту формування здоров'язберігаючої культури в Західній Україні (О. Волошин, В. Левків, С. Литвин, М. Лук'янченко, Л. Сливка та ін.). Історію шкільного самоуправління в регіоні репрезентує тільки одне комплексне дослідження, присвячене його розвитку в гімназіях Галичини в першій третині

XX ст. (О. Ворошук, Т. Завгородня). Водночас згадані вище напрацювання аналізувалися з позицій виявлення застарілих, новаторських, дискусійних наукових рефлексій.

Отримані результати з вивчення розвитку теорії та практики виховання в регіональних дослідженнях означеного періоду засвідчують, що 34,1 % з них висвітлюють досвід організації виховної роботи в різних типах навчальних закладів, об'єднань і товариств, а 65,9 % відображають конкретні напрями виховання (рис. 4).

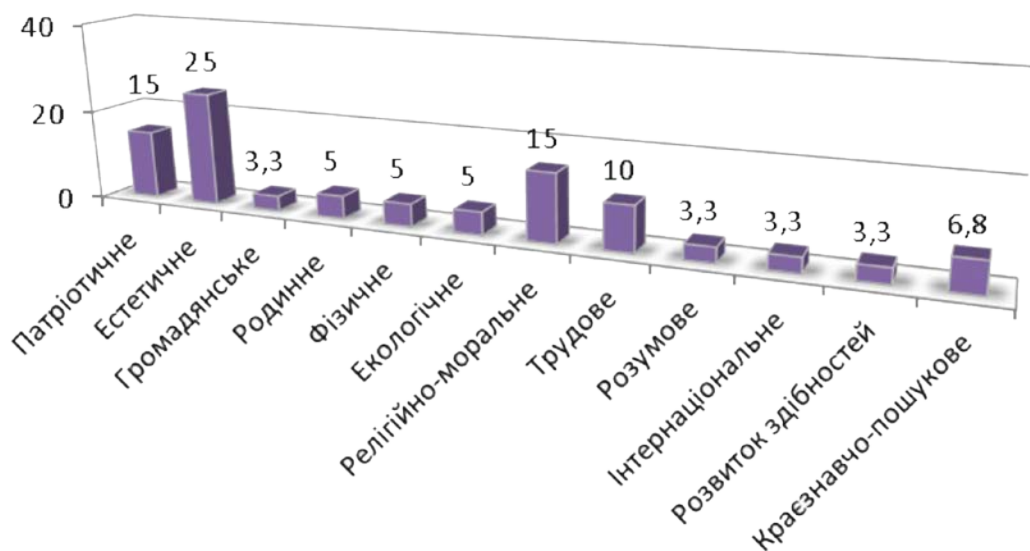

Рис. 4. Напрями виховання, репрезентовані в дослідженнях Західного регіону України другої половини XX – початку XXI сторіччя (у %)

Для вдосконалення сучасного навчально-виховного процесу використано досвід кінця XIX – 30-х рр. XX ст. вивчення на міждисциплінарному рівні проблеми використання у виховній роботі зі шкільною молоддю творчості письменників і композиторів (О. Барнич, Р. Зозуляк, І. Єгорова, І. Кухта, Л. Маляр, Л. Проців, Н. Шевченко, ін.).

На перетині соціальної педагогіки та історії педагогіки досліджено розвиток теорії і практики опікунської діяльності в Галичині наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст. (Р. Волянук, Н. Грицишин, І. Комар, Ю. Якима та ін.), однак стосовно інших західноукраїнських субрегіонів це питання вивчено недостатньо.

Радянські науковці трактували виховну діяльність національно орієнтованих громадських інституцій на західноукраїнських землях як «буржуазно-націоналістичну», «асиміляторську» та розглядали її у площині протистояння з прокомуністичними силами.

Сучасна наука нагромадила значну кількість різнопрофільної літератури, що висвітлює діяльність українських громадських організацій у регіоні в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст. Дослідження з історії «Просвіти» (Р. Гарат, І. Зуляк, Ж. Ковба, Б. Савчук, А. Середяк, ін.) дають чітке уявлення про її роль у вихованні молоді, розвитку шкільництва, освіти дорослих тощо. В історико-педагогічних роботах, зокрема присвячених діяльності «Просвіти» на Закарпатті

(О. Яцина), простежуються намагання «педагогізувати» працю товариства, що не завжди адекватно відображає його сутність.

Освітньо-виховна діяльність (зміст, методи, форми, організаційно-педагогічне забезпечення) численних педагогічних та вчительських організацій субрегіонів вивчалася науковцями в різних площинах: комплексно; на окремих локальних рівнях; у царині педагогічної персоналістики; актуалізації в сучасних умовах набутого досвіду (Г. Білавич, Д. Герцюк, П. Сікорський, Б. Савчук, Б. Ступарик, Л. Шологон, ін.). Докладно вивчено роль і значення Першого педагогічного конгресу (Львів, 1935 р.) у розробці концепції національного виховання української молоді тощо.

Багатовимірна архітектоніка історіографії молодіжних організацій складається з близько 30 дисертацій і монографій та сотень статей, що розкривають напрями, засоби, методичне забезпечення освітньо-виховної праці пластових, січових, сокільських, спортивних, інших об'єднань на західноукраїнських землях в останній третині XIX – 30-х рр. XX ст. (І. Андрухів, М. Баяновська, О. Вацеба, Ю. Візитів, О. Винничук, М. Гуйванюк, І. Дідух, І. Дутчак, І. Левандовська, Р. Найда, В. Окаринський, М. Пантюк, Б. Савчук, Б. Трофим'як, ін.). У багатьох студіях така історична ретроспектива висвітлена з позицій сучасного виховання в молодіжних інституціях (С. Діба, Ю. Жданович, І. Остапйовська).

Регіональні дослідження, присвячені розвитку жіночих громадсько-педагогічних ініціатив, проаналізовано за двома групами: 1) узагальнюючі праці, де освітньо-виховна діяльність розкривається в контексті суспільного поступу (О. Гнатчук, І. Дейнега, П. Дутчак, О. Маланчук-Рибак, Т. Расевич, Б. Савчук, Ю. Юрків); 2) спеціальні студії, де проблеми виховання розглядаються через призму розвитку педагогічної думки, формування національної свідомості, праці з охорони дитинства й материнства (О. Кобельська, З. Нагачевська та ін.).

Здійснено порівняльний аналіз комплексних праць, що охоплюють освітньо-виховну діяльність різнотипних громадських інституцій (О. Борейко, В. Звоздецька, Б. Савчук, ін.).

Актуалізується потреба вивчення сучасними науковцями впливу ліворадикальних організацій на виховання молоді Західної України в міжвоєнний період XX ст., оскільки цю проблему досліджували лише за радянської доби (Д. Ваккер, К. Ялтук, А. Ярошевська).

Отже, в порівнянні з радянською історіографією, сучасна педагогічна наука репрезентує значно вищий рівень вивчення історії розвитку теорії і практики виховання на західноукраїнських землях передусім у період останньої третини XIX – 30-х рр. XX ст. Однак цей дослідницький процес доволі хаотичний: зосередженість уваги на окремих темах посилювала дублювання фактографічного матеріалу й теоретичних висновків з одночасним утворенням прогалів у вивченні певних напрямів виховання в окремих регіонах.

У п'ятому розділі «**Персоналістський напрям у дослідженнях з історії педагогічної думки Західного регіону України означеного періоду**» проаналізовано доробок, що відображає

персоніфікацію освітньо-педагогічного процесу, студії з педагогічної просопографії (від грец. πρόσωπον – особа, персона), а також перспективи розвитку педагогічної науки в контексті історико-педагогічного досвіду західноукраїнського регіону.

Соціально-класова парадигма радянської науки зумовила вивчення життєписів вузького кола представників української педагогічної думки (О. Духнович, О. Маковей, Ю. Федькович, І. Франко та ін.) та нав'язала готові схеми оціночних характеристик їхніх творчих надбань.

У розвитку сучасної педагогічної персоналістики виокремлено два етапи: 1) кінець 80-х – перша половина 90-х рр. XX ст., коли осмислення цієї проблеми відбувалося в руслі пострадянської сентенції «повернення незаслужено забутих імен»; 2) друга половина 90-х рр. – початок XXI ст., коли на основі спеціального наукового інструментарію та оновленої емпіричної бази з'являються глибокі комплексні дослідження.

Проаналізовано регіональний вимір динаміки персоналізації освітньо-педагогічного простору України, коли наукові розвідки 90-х рр. XX ст. кардинально змінили ландшафт педагогічної персоналістики через уведення до наукового обігу нових і маловідомих імен. Цей процес стимулювали всеукраїнські, регіональні наукові конференції та формування наукових шкіл. Зокрема, Б. Ступарик і Т. Завгородня започаткували системне вивчення життя і творчості відомих західноукраїнських педагогів XIX – першої половини XX ст. – О. Барвінського, Г. Врецьони, М. Галущинського, Ю. Дзеровича, Б. Заклинського, А. Крушельницького, Я. Кузьміва, В. Луціва, О. Партицького, С. Смаль-Стоцького, І. Ющишина та ін. Вивчення цих персоналій на рівні дисертаційних досліджень продовжили Б. Гречин, О. Каськів, О. Качмар, В. Ковальчук, І. Піц, Н. Чаграк та ін. На початку XXI ст. було захищено близько 30 дисертацій, присвячених представникам західноукраїнської педагогічної думки, зокрема й таким маловідомим, як А. Горохович, І. Доцівник, І. Петрів (О. Палійчук, О. Киселиця, І. Стражнікова) та ін.

Поряд зі зростанням науково-методологічного рівня та розширення джерельної бази посилювалася «стандартизація» студій з педагогічної персоналістики. Це виявилось в типології семантичного спектру їхніх назв, стереотипному висвітленні процесу формування світоглядних і наукових позицій діячів освіти та періодизації їхньої життєдіяльності, гіперболізації значення творчості для розвитку педагогічної думки. Таким дослідженням притаманні україноцентризм і хронологічна деформованість: поза увагою залишаються педагоги неукраїнського походження, постаті, життя і творчість яких виходять за межі другої половини XIX – першої половини XX ст. – їм присвячено заледве 10 % праць.

Теоретично обґрунтовано такий напрям персоналістики, як педагогічна просопографія – дослідження колективної біографії діячів, що добираються, групуються, вивчаються за певними критеріями й аналізуються на основі спеціальних методологічних підходів. У такому ключі

укладено близько двох десятків антологій, енциклопедій, бібліографічних покажчиків, академічних, навчальних і краснзнавчих видань, котрі репрезентують діячів за окремими регіонами, періодами тощо.

Серед регіональних «колективних біографій» – монографії та дисертації Т. Недім'янової про закарпатських «будителів» XIX ст.; Ж. Даюк про культурно-освітню діяльність викладачів і випускників Кременецького ліцею XIX – початку XX ст. та ін.

Чимало праць із персоналістики підготовлено на перетині педагогіки та літературознавства. Зокрема, ґрунтовно проаналізовано педагогічну діяльність і погляди Лесі Українки, А. Лотоцького, У. Самчука, І. Франка через призму їх літературної спадщини (Р. Вишнівський, Ж. Гушак, Н. Приймас, М. Чепіль, В. Черненко). Елементи теорії виховання, просопографії, літературознавства, синтезують історико-педагогічні дослідження Л. Проців, М. Ходанича, Н. Шевченко, що розкривають проблеми виховання у спадщині письменників XIX–XX ст. та можливості її використання в навчально-виховному процесі сучасних закладів освіти.

На основі вибіркового методу здійснено порівняльний аналіз досліджень з педагогічної персоналістики в Україні та її Західному регіоні. Показано взаємозв'язок цієї науки з історичною біографістикою.

Значний внесок у розвиток педагогіки загалом та в дослідження Західного регіону зокрема зроблено вченими сформованих упродовж двох останніх десятиріч потужних науково-педагогічних шкіл – А. Вихруща (Тернопіль), Т. Завгородньої (Івано-Франківськ), Д. Пенішкевич (Чернівці), В. Сагарди (Ужгород), Б. Ступарика (Івано-Франківськ), М. Чепіль (Дрогобич). Під їхнім керівництвом захищено 125 дисертаційних праць з історії розвитку освіти, шкільництва, теорії і практики навчання й виховання, персоналістики в Галичині, на Буковині, Закарпатті.

Результати проведеного дослідження мають значний потенціал творчого використання у плануванні, організації та проведенні наукових пошуків у різних галузях педагогічної науки та діяльності з реформування системи освіти в Україні. Вони розкривають здобутки, прогалини та перспективи подальшого вивчення історії розвитку освіти та педагогіки як у Західному регіоні, так і в Україні загалом.

Розроблені за матеріалами дисертації спецкурси, навчально-методичні посібники доводять необхідність упровадження в навчальний процес та організацію дослідницької роботи з майбутніми вчителями комплекс питань з історіографії та методології педагогічної науки.

Отже, педагогічна персоналістика відзначилась потужним поступом у вивченні творчої спадщини та життєдіяльності освітян, учених, громадських діячів Західного регіону України. Проте дослідженням у цій галузі притаманні трафаретні підходи, глорифікація надбань діячів, інші недоліки. Використання матеріалів дисертації сприятиме розв'язанню актуальних освітніх і науково-педагогічних проблем у сучасній Україні.

Для історіографії вітчизняної педагогічної науки в другій половині XX – на початку XXI ст. притаманний складний шлях становлення та нагромадження значного обсягу знань з історії розвитку освіти та педагогіки в Західному регіоні України. Розуміння цих здобутків і прогалин є необхідною передумовою їхнього подальшого поступу.

ВИСНОВКИ

1. Наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних учених із проблем методології та історіографії педагогічної науки мають дискусійний характер, однак надають необхідний науковий інструментарій (категоріально-понятійний апарат, методи дослідження тощо) для розв'язання визначених у роботі завдань. Як базову дефініцію, що позначає процес і результат нагромадження наукових знань про розвиток освіти й педагогіки, пропонуємо поняття «історіографія педагогічної науки». Тракуємо його як спеціальну наукову дисципліну, що вивчає суспільно детерміновані процеси розвитку педагогічної науки та нагромадження нею наукових знань. Авторська інтерпретація пов'язаних з історіографією педагогічної науки понять «українська історіографія педагогіки», «регіональна історіографія історії педагогіки», «історико-педагогічні синтези», «регіональні синтези» тощо інші потребує вдосконалення, проте забезпечує підґрунтя для подальшої розробки категоріально-понятійного апарату педагогічної науки.

З огляду на характер, особливості розвитку вітчизняної історіографії педагогічної науки в другій половині XX – на початку XXI ст., комплекс джерельних матеріалів дисертаційного дослідження класифіковано за такими групами: 1) монографічні й дисертаційні дослідження, автореферати; 2) узагальнюючі роботи; 3) статті й матеріали конференцій; 4) навчально-методична література; 5) довідникові видання, бібліографічні покажчики; 6) рецензії; 7) опубліковані документальні матеріали; 8) джерела особистого походження тощо. Кожна з них відрізняється змістовно-інформативними та іншими ознаками і відіграє свою специфічну роль у процесі нагромадження наукових знань з історії розвитку освіти й виховання.

Періодизація досліджуваного історіографічного процесу відображає динаміку його розвитку за доби радянського тоталітаризму кінця 1940-х – 1980-х рр. (зміни науково-педагогічних парадигм відображають етапи панування сталінського доктринерства (1946 – 1953 рр.); лібералізації та демократизації творчої діяльності (1953/55 – 1960-і рр.); тотальної ідеологізації науки (1970-і – середина 1980-х рр.) та за сучасного плюралістичного періоду, який поділяємо на етапи: а) «перебудовчої історіографії» 1986 – 1991 рр.; б) утвердження національно-орієнтованої парадигми 90-х рр. XX ст.; в) поглиблення науково-методологічних трансформацій на початку XXI ст. На такому тлі відбувалися складні процеси інституціоналізації педагогічної науки, зокрема в її західноукраїнському регіональному вимірі.

2. Різнопрофільні дослідження з історії розвитку освіти й шкільництва в Західному регіоні України мають контроверсійний характер, що зумовлено науковими, методологічними,

ідеологічними парадигмами другої половини XX – початку XXI ст. Радянська література із цієї проблеми здебільшого позначена ідейною ангажованістю, фактографізмом, тематичною деформованістю, адже вона фокусувалася на доведенні «успіхів і здобутків» соціалістичних перетворень у цій царині, які протиставлялися освітнім процесам XIX – 30-х рр. XX ст. На тлі «хрущовської відлиги» спостерігався безпрецедентний бум регіональних досліджень, відтак посилювався вплив історико-партійної науки на висвітлення досліджуваних проблем, що за доби «застою» 70-80-х рр. XX ст. призвело до реанімації сталінських псевдонаукових схем. Утворилася диспропорція у вивченні різних періодів історії освіти в регіоні: близько 60 % досліджень присвячено її розвитку впродовж двох повоєнних десятиріч, рівень вивчення освітніх перетворень у 1970 – 1980-х рр. був низьким, а освітнім процесам до 1939 р. приділена зовсім незначна увага.

Демонтаж старих наукових підходів розпочався в лоні «перебудовчої» історіографії, а з проголошенням державної незалежності національно-орієнтована парадигма і принципи плюралізму стали домінувати у вивченні освітньо-педагогічних процесів у західноукраїнському регіоні. Відбулися неоднозначні зрушення в дослідженні їхнього розвитку в межах окремих періодів: освітній поступ за княжої доби X – XIV ст. висвітлено фрагментарно; друга половина XV – XVIII ст. загалом представлена студіями з історії братських шкіл, Острозької академії й освітньої діяльності католицьких орденів; на добу XIX – 30-і рр. XX ст. припадає близько 85-90 % студій з історії освіти Західної України; роки Другої світової війни та радянський період досліджені чи не найгірше. Науковці починають відходити від україноцентризму, предметно вивчати освітні процеси в поліетнічних середовищах Буковини, Волині, Закарпаття. Активізувалися різнопрофільні дослідження розвитку шкільництва на окремих локальних рівнях, що переростає в новий науковий напрям – «історико-педагогічну топоніміку».

Попри нагромадження значної кількості різнопрофільної наукової літератури, що стосується розвитку освітніх систем на західноукраїнських землях у XIX – 30-х рр. XX ст., зберігаються відмінності в рівні дослідження їх окремих компонентів у різних регіонах: найгрунтовніше висвітлена еволюція закладів початкової та середньої освіти; окремі комплексні студії розкривають функціонування дошкілля в Галичині та на Закарпатті; відсутні узагальнюючі регіональні студії з історії професійної та вищої освіти. Грунтовні синтетичні праці відображають прогресуючу тенденцію щодо поглибленого осмислення педагогічної, мистецької, економічної, жіночої освіти. Вивчаючи становлення шкільництва в регіоні, науковці зосереджуються на визначенні суспільно-політичних і соціокультурних детермінант; реконструкції територіальної мережі та кількісних показників розвитку різних типів освітніх закладів; з'ясуванні їх офіційного статусу (приватні, державні тощо). У процесі нагромадження наукових знань з окресленого кола проблем сучасна історіографія, в 90-х рр. XX ст. змінила

наукову парадигму і нагромадила значний емпіричний матеріал, на початку XXI ст. вийшла на якісно новий рівень їх комплексно-синтезованого осмислення.

3. Регіональні дослідження з історії розвитку теорії і практики навчання вирізняються за територіально-хронологічними, науково-теоретичними та іншими підходами, однак також зосереджуються на періоді XIX – 30-рр. XX ст. Радянська історіографія через безапеляційну критику за «клерикальну», «націоналістичну», «антинародну» спрямованість змісту освіти в навчальних закладах, що діяли на західноукраїнських землях, фактично не спромоглася на його виважену оцінку та повсякчас протиставляла йому розвиток навчально-виховного процесу за доби соціалістичних перетворень. Сучасна історико-педагогічна наука представила вагомий доробок із цієї проблеми: ґрунтовно досліджено зміст початкової, середньої, педагогічної освіти в Галичині й на Буковині, меншою мірою – на Волині й Закарпатті. Недостатньо вивчено зміст професійної і вищої освіти, особливо його еволюцію в неукраїнських навчальних закладах.

Відбулася стандартизація підходів до висвітлення цієї проблематики, визначено типові чинники розвитку освітніх закладів; розглянуто їх внутрішню структуру й територіальне поширення; проаналізовано науковий доробок представників педагогічної думки та еволюцію навчальних програм і планів тощо.

Сучасна історико-педагогічна наука зробила значний крок вперед у вивченні операційно-діяльнісного компонента процесу навчання в ретроспективному західноукраїнському вимірі. Про це свідчить детальний аналіз принципів, методів, форм, прийомів організації навчально-виховного процесу та методики викладання основних дисциплін у загальноосвітніх і професійно-педагогічних закладах в окремих регіонах краю переважно XIX – першої половини XX ст. Означені питання предметно розкриті у спеціальних дослідженнях з регіональної історії медичної, жіночої, мистецької, економічної освіти. Цікаву інформацію про організацію процесу навчання дають студії, що розкривають розвиток теорії і практики навчання в Галичині в першій третині XX ст. через призму впливів реформаторської педагогіки, формування гуманістичної та авторитарної моделей педагогіки, поширення розвивального навчання тощо.

Попри зосередженість дослідників на розвитку теорії і практики навчання в Західному регіоні України в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст., істотною прогалиною залишається вивчення цієї проблеми в роки Другої світової війни, радянського й сучасного державотворчого періодів.

Прикметними рисами вивчення науково-методичного та організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу в Західному регіоні України в XIX – 30-х рр. XX ст. стали: 1) висвітлення цієї проблеми як складника загального розвитку шкільництва та функціонування різних типів освітніх закладів; 2) активне осмислення на міждисциплінарному рівні; 3) поява спеціальних комплексних досліджень з історії підручникотворення. Найбільш

грунтовно досліджена україномовна навчальна книга (букварі, читанки) для початкової, меншою мірою – для середньої школи, а наукові знання про підручник для закладів професійної та вищої освіти залишаються фрагментарними.

Розглядаючи українську навчальну книгу як визначальний дидактичний компонент навчання й виховання учнівської молоді й дорослого населення, науковці розкривають соціокультурні детермінанти її створення, аналізують структурно-змістову еволюцію через співставлення шкільних підручників, виданих владою та українськими громадськими товариствами. Спеціальні різнопрофільні студії пропонують фаховий аналіз етапів еволюції навчальної літератури, її художнього оформлення й допоміжних наочних засобів; дидактичних принципів структурування та змістового наповнення тощо. Недостатньо вивчена проблема ефективності опанування закладеної в підручниках навчальної інформації та оволодіння способами її використання. Це стосується й наукового доробку з історії педагогічної преси: зосередившись на з'ясуванні її значення в розвитку національного шкільництва та педагогічної думки, дослідники менше уваги приділяють науково-методичному потенціалу освітянських часописів. На тлі різнопрофільних студій, що висвітлюють роль бібліотек громадських організацій у позашкільній освіті молоді й дорослих, активізувалося вивчення дидактичних аспектів функціонування шкільних бібліотек.

4. Характер, динаміка наукового осмислення розвитку теорії і практики виховання в Західному регіоні України відповідають загальним тенденціям досліджуваного історіографічного процесу та мають свої особливості. Радянські вчені не спромоглися на конструктивне висвітлення цієї проблеми, тож зміст виховання української молоді як у загальноосвітніх закладах, так і в позашкільній роботі розглядали у викривальному дусі, з огляду на його «клерикально-націоналістичну» спрямованість. У спотвореному вигляді репрезентовано виховну діяльність прокомуністичних організацій, що спонукає сучасних науковців до її предметного вивчення. Західноукраїнський аспект функціонування радянської системи виховання полягав у викоріненні «ідейних і релігійних пережитків» та спрямуванні зусиль школи й громадськості на її формування згідно із соціалістичними ідеалами.

Для сучасної історіографії зазначеної проблеми характерні три важливі тенденції. Перша стосується «регіональної деформації», коли наукові дослідження здебільшого присвячено Галичині, менше – Закарпаттю, а виховні процеси на Буковині й Волині розглянуто переважно через призму діяльності громадських організацій. Друга проявляється у висвітленні виховного процесу в регіоні наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст. за «стандартизованим інтегралом» (з'ясування засад теорії виховання в доробку тогочасних педагогів; дослідження його реалізації в навчально-виховному процесі та позашкільній роботі), що позбавляло оригінальності окремі дослідження. Третя тенденція полягає в нерівномірності вивчення різних напрямів виховання: моральне та релігійне виховання (подекуди вони взагалі не розрізняються) мають «моноконфесійний» характер

(висвітлюються з позицій греко-католицького або православного віросповідань) та спрямовані на розкриття змісту, методів, форм, засобів поглиблення християнсько-релігійних знань і формування світоглядних переконань. Ретроспективний західноукраїнський вимір громадянського виховання висвітлюється в руслі сучасної націотворчої парадигми, що часто ігнорує обставини перебування західноукраїнських земель у складі іноземних держав. Науковці протиставляють формування патріота-українця в приватних навчальних закладах і громадських організаціях та громадянина-державника в офіційній системі освіти.

Осмислення розвитку теорії та практики виховання в Західному регіоні України через систему координат українознавства має водночас свою специфіку виявів. Незважаючи на велику кількість статей про розвиток національного виховання, з'явилось лише кілька монографічних і дисертаційних праць, що комплексно розривають його зміст і форми, передусім у Галичині. Новим явищем стало вивчення в контексті етнопедagogіки регіональних аспектів сімейного, морального, трудового, естетичного, фізичного виховання. Новаторськими є студії з історії шкільного краєзнавства й туристичного-краєзнавчого руху. Активізувалося вивчення проблем формування українського юнацтва в поліетнічному середовищі регіону, хоча виховання іноетнічної молоді не стало предметом окремих досліджень.

У різних ракурсах і на міждисциплінарному рівні розглядалися інші напрями виховання: естетичне вивчалось як окремий феномен та в контексті розвитку художньо-естетичної освіти (насамперед у Галичині й на Закарпатті); фізичне – на перетині соціальної педагогіки та теорії фізичного виховання і спорту, медицини. Найменше уваги приділено історії розвитку трудового виховання. Формування здорового способу життя висвітлювалося у площині валеологічної освіти. Попри багатогранність, масштабність проблеми соціальної опіки молоді та населення, предметно вона досліджувалася здебільшого в руслі діяльності церковних інституцій Галичини.

Своєрідні тенденції позначають вивчення виховної діяльності різнотипних громадських організацій. У контексті наступності педагогічної думки сучасні вчені розвинули напрацьовані наприкінці XIX – 60-х рр. XX ст. постулати про визначальну роль самодіяльних об'єднань у гармонійному вихованні дітей і юнацтва за різних державно-політичних режимів, запропонували реконструкції їх виховних моделей. Нагромадивши в 1990-х рр. значну джерельну базу із цієї проблеми, на початку XXI ст. представники різних галузей знань репрезентували вагомий науково-аналітичний доробок з освітньо-виховної роботи різних громадських товариств у Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст. Намагання «педагогізувати» діяльність «Просвіти» доводить потребу спеціального комплексного вивчення змісту, засобів і форм її виховного впливу на західноукраїнське населення. Доволі ґрунтовно досліджена різнобічна діяльність педагогічних та освітянських товариств з організації виховного процесу в позашкільній сфері. Розмаїтими у структурно-тематичному плані

є студії, присвячені вихованню в молодіжних товариствах, яке досліджувалося в межах окремих організацій (пластових, сокільсько-січових, спортивних тощо) та за різними напрямками (ідейно-патріотичне, моральне, фізичне, трудове). Освітньо-виховна праця жіночих організацій висвітлювалась під впливом методології гендерних студій. Осмислення виховної концепції Першого педагогічного конгресу (Львів, 1935 р.) здійснювалося у площині сучасної теорії і практики виховання.

5. У дослідженнях зазначеного періоду розвинувся персоналістський напрям з історії педагогічної думки західноукраїнського регіону. За радянського періоду його представляло обмежене коло освітян (О. Духнович, О. Маковей, Ю. Федькович, І. Франко тощо), творчість яких розглядалася науковцями із соціологізаторських позицій (М. Євтух, В. Микитась, Г. Паперна, О. Ричалка, В. Смаль та ін.). З кінця 90-х рр. ХХ ст., коли було подолано пострадянський синдром, наростає потік статей, дисертаційних і монографічних праць, довідників, антологій, навчально-методичної літератури, матеріалів тематичних наукових конференцій, які висвітлюють життя і творчість учених-освітян західноукраїнського регіону. Важливу роль у розвитку таких студій відіграли наукові школи, що спеціалізуються на дослідженнях історико-педагогічних проблем регіону, що сформувалися в Дрогобицькому (М. Чепіль), Прикарпатському (Т. Завгородня, Б. Ступарик), Тернопільському (А. Вихрущ), Ужгородському (В. Сагарда), Чернівецькому (Д. Пенішкевич) університетах.

Персоналізацію освітньо-виховного процесу супроводжували такі тенденції: посилення «регіоналізації», коли науковці Буковини, Волині, Галичини, Закарпаття зосереджувалися на вивченні життєдіяльності своїх земляків; «стандартизація» досліджень у структурно-змістовому плані; глорифікація та «іконізація» особистостей; розширення хронологічних меж студій, що проявилось у вивченні персоналій не лише другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст., а й більш ранніх, а також радянського і сучасного періодів; посилення уваги до вивчення маловідомих постатей; удосконалення принципів добору представників педагогічної думки в репрезентативних працях; розвиток просопографічних досліджень, котрі за різними критеріями відтворюють колективні портрети педагогів у певних територіальних, часових та інших вимірах; розвиток археографічно-персоналістських досліджень; осмислення творчої спадщини педагогів на рівні наукового дискурсу тощо.

6. Матеріали проведеного історіографічного дослідження дають системне уявлення про рівень знань з історії розвитку освіти, теорії та практики навчання й виховання в Західному регіоні України. Це уможлиблює визначення тенденцій розвитку педагогічної науки: позитивні (дбайливе ставлення до спадщини радянської науки; посилення західноєвропейського контексту та поліетнічного підходу до вивчення ретроспективи освітньо-педагогічних процесів; активізація вивчення різних аспектів теорії і практики навчання й виховання на міждисциплінарному рівні

тощо) та негативні (зміщення дослідницьких акцентів на другу половину XIX – 30-х рр. XX ст., що спричинило утворення прогалин у вивченні історії освіти та педагогічної думки інших історичних періодів; недосконалість тематичного планування та координації регіональних досліджень зумовила «перенасиченість» дослідженнями одних та прогалину у вивченні інших історико-педагогічних проблем; ігнорування регіональних аспектів у висвітленні освітньо-педагогічних явищ у масштабах України тощо).

За результатами історіографічного аналізу визначено близько чотирьох десятків перспективних наукових напрямів і проблем, які потребують дослідження в регіональному та загальноукраїнському вимірах. Це стосується навчання й виховання дітей та молоді в поліетнічних середовищах; розвитку екологічної освіти, андрагогіки, шкільного краєзнавства, соціальної опіки дітей і дорослих та інших складників освітньо-педагогічних систем в різні історичні періоди в окремих регіонах та в Україні загалом тощо.

Проведене дослідження актуалізує розв'язання широкого комплексу проблем - подальшого розвитку історіографії педагогічної науки, ґрунтовної розробки її методологічних засад, понятійно-категоріального апарату, операційного інструментарію. Предметом спеціального історіографічного аналізу може стати науковий доробок з історії розвитку освіти, теорії та практики навчання й виховання на певних етапах, різних територіально-регіональних рівнях. Назріла потреба узагальнення творчих напрацювань вітчизняних науковців, що стосуються становлення й функціонування окремих структурних компонентів національної системи освіти (початкової, середньої, вищої, а також педагогічної, жіночої, мистецької тощо). На синтезоване осмислення заслуговує й література з педагогічної персоналістики, розвитку педагогічних ініціатив тощо.

Апробація розроблених за результатами дисертаційної роботи спецкурсів доводить можливість їх активного впровадження в навчальну та науково-дослідницьку роботу з підготовки бакалаврів, магістрів, а також аспірантів з питань історіографії та методології педагогічної науки.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми та засвідчує доцільність подальшого вивчення західноукраїнського виміру педагогічної персоналістики; історіографії педагогічних ініціатив; наукових напрацювань про розвиток освіти, теорії та практики навчання й виховання у X –XVIII ст., в період Другої світової війни, радянську добу. Результати дослідження актуалізують потребу спеціальної розробки теоретико-методологічних засад історіографії та джерелознавства української педагогічної науки, проведення аналогічних за характером історіографічних досліджень стосовно інших регіонів України; консолідації зусиль учених для фундаментального осмислення досягнень, прогалин і перспектив розвитку сучасної вітчизняної педагогічної науки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Стражнікова І. В. Розвиток педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: історіографічний контекст: монографія / І. В. Стражнікова. – Івано-Франківськ: НАІР, 2015. – 616 с.

Посібники

2. Українська педагогічна думка в іменах (Східна Галичина – українське зарубіжжя ХХ ст.): навч. посіб. / [Т. К. Завгородня, З. І. Нагачевська, Н. М. Салига та ін.]. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – 480 с.

3. Світ педагогіки Східної Галичини й українського зарубіжжя ХХ століття: ідеї, афоризми, висловлювання: навч. посіб. / Укладачі Завгородня Т. К., Прокопів Л. М., Стражнікова І. В. – Івано-Франківськ: видавець Третяк І. Я., 2010. – 212 с.

4. Наукові дослідження Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: алфавітно-бібліографічний покажчик / Упорядник Стражнікова І. В. – Івано-Франківськ: НАІР, 2012. – 96 с.

5. Стражнікова І. Діяльність загальноосвітніх навчальних закладів Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): навч. посіб. / І. Стражнікова. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – 124 с.

Публікації у фахових виданнях

6. Стражнікова І. Аспекти етновиховання та полікультурності освіти учнівської молоді у поглядах науковців кінця ХІХ – початку ХХ століття (на основі сучасних історико-педагогічних досліджень) / І. Стражнікова // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – 2010. – Випуск XXXI. – С. 69-73.

7. Стражнікова І. Принцип виховуючого навчання в сучасних дослідженнях українських науковців / І. Стражнікова // Педагогічний альманах: зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: РІПО, 2010. – Випуск 5. – С. 36-39.

8. Стражнікова І. Практична діяльність як засіб удосконалення процесу формування моральних цінностей у майбутніх учителів у наукових дослідженнях кінця ХХ – початку ХХІ століть / І. Стражнікова // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2010. – Вип. 26. – С. 322-326.

9. Стражнікова І. Понятійний апарат виховного процесу у доробку західноукраїнських педагогів першої третини ХХ століття (теоретичні основи розвитку) / І. Стражнікова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Серія : Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – Випуск 31 / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ фірма “Планер”, 2010. – С. 141-144.

10. Стражнікова І. Проблеми виховання в історико-педагогічних дослідженнях науковців Західної України початку ХХІ століття / І. Стражнікова // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / За заг. ред. проф. В. І. Сипченко. – Спецвип. 5. Ч. III. – Слов’янськ : СДПУ, 2010. – С. 295-303.

11. Стражнікова І. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті ідей К.Ушинського та педагогів Західного регіону України / І. В. Стражнікова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. – Випуск 79. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – С. 78-80.

12. Стражнікова І. Здоровий спосіб життя – один із напрямків сучасних досліджень Західного регіону України / І. Стражнікова // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : РПО, 2011. – Випуск 9. – С. 26-30.

13. Стражнікова І. Передумови становлення й розвитку системи професійної підготовки у жіночому русі Західної України кінця ХІХ – початку ХХ ст. / І. Стражнікова // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – № 21. – С. 189-190.

14. Стражнікова І. В. Підготовка вчителів початкових класів України у контексті європейського розвитку (на основі сучасних педагогічних досліджень) / І. В. Стражнікова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ПП Балюк І. Б., 2011. – Вип. 10. – С. 469-473.

15. Стражнікова І. Освітньо-опікунська діяльність церкви Західного регіону України ХІХ – початку ХХ століть у сучасних історико-педагогічних дослідженнях / І. Стражнікова // Обрії. – № 2 (33). – 2011. – С. 44-47.

16. Стражнікова І. Проблеми впровадження інноваційних технологій у процесі безперервної освіти України ХХІ століття / І. Стражнікова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – № 22. – С. 156-162.

17. Стражнікова І. Психолого-педагогічні проблеми освіти дорослих Західного регіону України у доробку науковців кінця ХХ – початку ХХІ століття / І. Стражнікова // Педагогічні науки: зб. наук. праць. Вип. LX. – Херсон : ХДУ, 2011. – С. 28-33.

18. Стражнікова І. Варіативність організаційних форм активізації навчальної діяльності учнів початкової школи у дослідженнях сучасних науковців / І. Стражнікова // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія. – 2012. – Вип. 605. – С. 152-157.

19. Завгородня Т. К. Дослідження персоналій Західної України 1920-х років та їх внесок у розвиток української педагогіки / Т. К. Завгородня, І. В. Стражнікова // Історико-педагогічний альманах. – Умань, 2012. – Вип. 2. – С. 36-39.

20. Стражнікова І. Формування творчості у підготовці вчителів до краєзнавчої роботи (на матеріалах Західного регіону України) / І. Стражнікова // Туризм і краєзнавство : зб. наук. праць. – Додаток до Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2013. –

С. 372-374.

21. Стражнікова І. В. Джерельна база історико-педагогічних досліджень Західного регіону України / І. В. Стражнікова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол.ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 15. – С. 687-691.

22. Strazhnikova I. Ways of upgrading multimedia education system in modern comprehensive educational institutions of Ukraine: [Електронний ресурс] / I. Strazhnikova. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/11/8.pdf>.

23. Стражнікова І. Шляхи виховання творчих якостей майбутніх учителів у руслі розвитку освітніх систем (на основі сучасних досліджень) / І. Стражнікова // Вісник Прикарпатського університету. – Вип. L : Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 32-36.

24. Стражнікова І. В. Проблеми теорії внутрішкільного управління регіону у сучасних наукових дослідженнях (друга половина ХХ – перша третина ХХІ століття) / І. В. Стражнікова // Науковий вісник Чернівецького університету : Педагогіка та психологія. – 2013. – Вип. 675. – С. 144-151.

25. Стражнікова І. Основні напрями наукових досліджень Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття / І. Стражнікова // Педагогічні науки: зб. наук. праць. – Вип. 63. – Херсон : ХДУ, 2013. – С. 100-103.

26. Стражнікова І. Використання засобів інформаційно-комунікативних технологій у системі освіти дорослих (історіографічний аспект) / І. Стражнікова // Theory and methods of educational management № 13, 2013: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://umo.edu.ua/katalog/933-electronic-journal-the-theory-and-methods-of-educational-management-edition-13-2013>.

27. Стражнікова І. В. Еволюція розвитку професійної освіти Західного регіону України (історіографічний аспект) / І. В. Стражнікова // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / редкол В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2014. – Вип. 23. – С. 300-306.

28. Стражнікова І. В. Теоретико-методологічний внесок науковців у процес підручникотворення Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) /

І. В. Стражнікова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 38 (91). – С. 71-78.

29. Стражнікова І. Еволюція теорії і практики релігійно-морального виховання в Західному регіоні України / І. Стражнікова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2014. – Вип. 32. – С. 189-192.

30. Стражнікова І. Розвиток культурно-освітніх і педагогічних товариств у Західному регіоні України (історіографічний контекст) / І. Стражнікова // Збірник наукових праць. Педагогічна освіта: теорія і практика. – Кам'янець-Подільський, 2014. – № 17 (2). – С. 114-118.

Статті у виданнях інших держав

31. Стражнікова І. Розвиток теорії та практики виховання в Західному регіоні України / І. Стражнікова // Виховання дітей та молоді у демократичному суспільстві (на прикладі Польщі та України). – Варшава, 2013. – С. 33-45.

32. Стражнікова І. Вопросы развития образования Западного региона Украины в современных исследованиях / И. Стражнікова // Социально-гуманитарный вестник Юга России. – Краснодар, 2014. – № 4. – С. 36-41.

33. Стражнікова І. Вопросы персоналистического направления исследований в истории педагогики Западного региона Украины / И. Стражнікова // APRIORI. Серія : Гуманитарные науки [Электронный ресурс]. – Краснодар. – 2014. – № 4. Режим доступа: <http://apriori-journal.ru/seria1/4-2014/Strazhnikova.pdf>.

34. Стражнікова І. В. Изучение персонализма как одна из составляющих современных историографических исследований Западного региона Украины / И. В. Стражнікова // Вестник Западно-Казахстанского государственного университета имени М. Уметисова : Хабаршы. – 2014. – № 3 (55). – С. 43-49.

35. Стражнікова І. Современные подходы ученых к развитию педагогической науки в Западном регионе Украины во второй половине XX века / И. Стражнікова // APRIORI. Серія : Гуманитарные науки [Электронный ресурс]. – Краснодар. – 2015. – № 1 : Режим доступа: <http://apriori-journal.ru/seria1/1-2015/Strazhnikova.pdf>

36. Strażnikowa I. W. Historiograficzne strukturalno-treściowe charakterystyki edukacji i wychowania artystycznego i estetycznego regionu Zachodniego Ukrainy druga połowa XX – początek XXI wieku / I. W. Strażnikowa // Nauka i Studia. – Przemyśl, 2015. – № 2 (133). – S. 89-97.

Праці апробаційного характеру:

37. Стражнікова І. В. Поняття “регіоналізм” як історико-педагогічна проблема / І. В. Стражнікова // Розвиток наукових досліджень '2009 : матеріали п'ятої міжнародної науково-

практичної конференції (м. Полтава, 23-25 листопада 2009 р.). – Полтава : “ІнтерГрафіка”, 2009. – Т. 10. – С. 71-75.

38. Стражнікова І. Розвиток мистецької культури дітей у сучасних наукових пошуках Західного регіону України / І. Стражнікова // Наукові дослідження'2010 : матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 17-19 травня 2010 р.). – Полтава : “ІнтерГрафіка”, 2009. – Т. 8. – С. 120-122.

39. Стражнікова І. Впровадження інноваційних технологій в управлінську діяльність освітніх закладів України / І. Стражнікова // Розвиток наукових досліджень' 2010 : матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 22-24 листопада 2010 р.). – Полтава : “ІнтерГрафіка”, 2010. – Т. 11. – С. 43-46.

40. Стражнікова І. Освітнє краєзнавство як напрям досліджень Західної України кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя / І. Стражнікова // Освітнє краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи : збірник матеріалів ХІІ Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження українських просвітителів І. Вагилевича та М. Шашкевича (м. Івано-Франківськ, 6-7 жовтня 2011 р.). – Івано-Франківськ : “Лілея-НВ”, 2011. – С. 13-19.

41. Стражнікова І. Проблеми історіографії сучасних історико-педагогічних досліджень вищої школи України / І. Стражнікова // Методологія сучасних досліджень в політиці, економіці та соціальній сфері : матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції вчених, студентів і практиків (м. Донецьк, 12 квітня 2011 р.) / Гол. ред. В. В. Шконда. – Донецьк : Норд-Прес, 2011. – С. 324-328.

42. Стражнікова І. В. Роль батьківської любові у соціально-моральному вихованні дітей / І. В. Стражнікова // Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 3-5 листопада 2011 р.). – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 451-456.

43. Стражнікова І. Якість освіти України: проблеми, шляхи їх подолання, перспективи / І. Стражнікова // Сравнительная педагогика в условиях международной и европейской интеграции : сб. материалов V междунар. науч. конф. (г. Брест, 19-20 мая 2011 г.): в 2 ч. / Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина; редкол. : М.Э. Чесновский [и др.]. – Брест : БрГУ, 2011. – Ч. 1. – С. 251-255.

44. Стражнікова І. Взаимодействие школы, семьи и молодежных организаций западного региона Украины по вопросам воспитания в современных научных исследованиях / І. Стражнікова // Современная семья и проблемы семейного воспитания: сборник научных статей

II Международной научно-практической конференции, МГУ имени А. Кулешова (г. Могилев, 20 марта 2012 г.). – Могилев : УО «МГУ имени А. А. Кулешова», 2012. – С. 464-467.

45. Стражнікова І. Розвиток інтелектуального людського потенціалу в сучасному українському суспільстві / І. Стражнікова // Теорія та практика розвитку людського потенціалу на сучасному етапі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції вчених, студентів і практиків (м. Донецьк, 11 квітня 2012 р.) / Голов. ред. В. В. Шконда. – Донецьк : Норд-Прес, 2012. – С. 320-323.

46. Стражнікова І. Медіаграмотність як складова підготовки майбутніх учителів сучасної школи / І. Стражнікова // Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2012 : матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 28-30 травня 2012 р.). – Полтава : Изд-во «ІнтерГрафіка», 2012. – Т. 8. – С. 87-90.

47. Стражнікова І. В. Питання становлення фізичної культури на західноукраїнських землях у сучасних наукових дослідженнях / І. В. Стражнікова // Фізична культура і здоров'я людини: історія, сьогодення, майбутнє : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Київ, 18-19 жовтня 2012 р.). – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 41-46.

48. Стражнікова І. В. Історико-педагогічні засади розвитку системи виховання в Галичині на основі сучасних наукових досліджень / І. В. Стражнікова // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА / [Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених (м. Хмельницький, 18 жовтня 2012 р.)]. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип.1. – С. 186-194.

49. Стражнікова І. В. Історіографія досліджень з питань мистецтва Західного регіону України [Електронний ресурс: igiki.com.ua] / І. В. Стражнікова // V Міжнародна Інтернет-конференція «Людина – Культура – Мистецтво – Творча особистість» (м. Луганськ, 4-6 лютого 2013 р.).

50. Стражнікова І. В. Боротьба інтелігенції за освіту населення Західного регіону України другої половини ХХ ст. (за матеріалами сучасних досліджень) / І. В. Стражнікова // Наука и образование : сб. тр. IV междунар. науч.-метод. конференции (Гоа (Индия) 23 февраля – 2 марта 2013 г.). – Хмельницький : ХНУ, 2013. – С. 155-158.

51. Стражнікова І. Розвиток Західного регіону України в поглядах сучасних науковців / І. Стражнікова // Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции: сборник материалов VI междунар. научно-практич. конф. (г. Брест, 16-17 мая 2013 г.) / Брест. гос. ун-т имени А. С. Пушкина; редкол.: Т. А. Ковальчук [и др.]. – Брест: БрГУ, 2013. – С. 87-88.

52. Стражнікова І. Розвиток теорії та практики навчання у поглядах педагогів Західного регіону України ХХ століття / І. Стражнікова // Наукові дослідження – теорія та експеримент'

2013 : матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції (м, Полтава, 29-31 травня 2013 р.). – Полтава : Изд-во “ІнтерГрафіка”, 2013. – Т. 7. – С. 35-38.

53. Стражнікова І. Вивчення персоналізму як одна з складових сучасних історіографічних досліджень регіону / І. Стражнікова // Педагогічна теорія і практика в контексті інтеграційних процесів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 25-26 квітня 2014 р.). – Частина II. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 48-54.

54. Стражнікова И. Вопросы активизации учебного процесса в Западном регионе Украины во второй половине XX века (на основе современных исследований) / И. Стражнікова // Педагогика и психология: тренды, проблемы, актуальные вопросы : материалы V Международной научно-практической конференции (г. Краснодар, 26 февраля 2014 г.): сборник научных трудов. В 2 томах. – Т. 1. – Краснодар, 2014. – С. 106-109.

55. Стражнікова І. В. Методологія дослідження історіографічного процесу розвитку педагогічної науки Західного регіону України (друга половина XX – початок XXI ст.) / І. В. Стражнікова // Психологічні та педагогічні науки у XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 9 травня 2014 р.). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – С. 13-16.

56. Стражнікова І. В. Основні напрями виховання як об'єкт наукових студій Західного регіону України другої половини XX – початку XXI століття / І. В. Стражнікова // Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10-11 жовтня 2014 р.). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2014. – С. 27-30.

57. Стражнікова І. В. Основні риси і характеристики парадигми системи освіти Західного регіону України XX століття / І. В. Стражнікова // Основні напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 30-31 жовтня 2014 р.) / ред. кол.: Н. С. Побірченко, О. І. Безлюдний, Т. Д. Кочубей та ін. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. – С. 191-194.

58. Стражнікова І. В. Педагогічна просопографія визначних освітян Західного регіону України / І. В. Стражнікова // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : збірник тез і анотованих матеріалів XIV Всеукраїнської історико-педагогічної конференції (м. Київ, 14 листопада 2014 р.). – К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2014. – С. 40-41.

59. Стражнікова І. В. Відображення окремих напрямів виховання в історико-педагогічних дослідженнях Західного регіону України XX-XXI століття / І. В. Стражнікова // Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст. : збірник тез Міжнародної

науково-практичної конференції (м. Львів, 30-31 січня 2015 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. – С. 85-87.

60. Стражнікова І. В. Використання в сучасній освіті історико-педагогічного досвіду в контексті досліджень Західного регіону України другої половини ХХ –початку ХХІ століття : методичні рекомендації / І. В. Стражнікова. – Івано-Франківськ : НАІР, 2015. – 72 с.

61. Стражнікова І. В. Національно-орієнтовані концепти сучасних історико-педагогічних досліджень Західного регіону України / І. В. Стражнікова // Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Innovative technologies in science, Vol. IV (February 21-22, 2015, Tel Aviv, Israel)”. – Tel Aviv : Rost Publishing, 2015. – P. 82-86.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

62. Стражнікова І. Проблеми вивчення персоналізму в сучасних історико-педагогічних дослідженнях / І. Стражнікова // Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти : науково-методичний журнал. – Чернівці : Черемош, 2010. – С. 41-44.

63. Стражнікова І. Аспекти трудової діяльності на західноукраїнських землях у сучасних історико-педагогічних дослідженнях / І. Стражнікова // Трудова підготовка в закладах освіти : Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут імені Т. Шевченка. – 2011. – № 4. – С. 14-18.

64. Стражнікова І. Діяльність громадських організацій Західної України у сучасних наукових дослідженнях / І. Стражнікова // Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (ХІХ-ХХ ст.). Т. 2 : Діяльність громадських й культурно-освітніх товариств як чинник розвитку українського та польського шкільництва : зб. наук. пр. / за ред. Д. Герцюка і А. Гаратик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 280-292.

65. Стражнікова І. В. Доробки наукової школи Т. К. Завгородньої щодо розвитку педагогічної науки на західноукраїнських землях / І. В. Стражнікова // Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 306-318.

66. Стражнікова І. В. Механізми фізичного виховання дітей та молоді на західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століття у контексті ідей В. О. Сухомлинського / І. В. Стражнікова // Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: здоров'я через освіту. – Донецьк : “Витоки”, 2012. – Т. 1. – С. 134-137.

67. Стражнікова І. Компоненти патріотичного виховання молоді в Західному регіоні України / І. Стражнікова // Проблеми українського національного виховання : зб. наук. праць / за ред. Н. Скотної, М. Чепіль. – Дрогобич : Редак.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2013. – С. 126-130.

68. Стражнікова І. Підготовка вчителів та підвищення їх кваліфікації як чинник різнобічного розвитку особистості / І. Стражнікова // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: у 3-х т. – Т. 1. Підготовка педагогічних кадрів у вищій школі: виклики, проблеми, динаміка змін : зб. наук. праць / за ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмидта. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 138-145.

69. Стражнікова І. В. Періодизація процесу розвитку історіографії вітчизняної педагогічної науки у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття у Західному регіоні України / І. В. Стражнікова // Київський науково-педагогічний вісник. – 2014. – № 3 (03). – С. 78-83.

70. Стражнікова І. В. Питання соціально-правової опіки дітей Західного регіону України у сучасних дослідженнях / І. В. Стражнікова // Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (ХІХ – ХХІ ст.). – Т. 4 / за ред. Д. Герцюка і І. Мишишин. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 252-263.

АНОТАЦІЇ

Стражнікова І. В. Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2015.

У роботі цілісно висвітлено історіографію розвитку педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження, розроблено класифікацію його джерельної бази, з'ясовано особливості інституціоналізації педагогічної науки в західноукраїнському вимірі. На основі аналізу різновидової, різнопрофільної літератури розглянуто підходи радянських й сучасних науковців до історії розвитку освіти, теорії та практики навчання і виховання, освітньо-виховної діяльності громадських організацій на західноукраїнських землях, функціонування наукових шкіл. Окреслено специфіку персоналістського напрямку в дослідженнях з історії педагогічної думки в регіоні. Визначено два основні періоди розвитку педагогічної науки Західного регіону України. Показано шляхи й можливості творчого використання історико-педагогічного досвіду, відображеного в педагогічних та різнопрофільних дослідженнях другої половини ХХ – початку ХХІ ст., у процесах реформування освіти та розвитку педагогічної науки в сучасній Україні.

Ключові слова: історіографія педагогічної науки, історія освіти, теорія і практика навчання та виховання, історико-педагогічний досвід, педагогічна персоналістика, періодизація історіографічного процесу, наукова школа, Західний регіон України.

Стражникова И. В. Историография развития педагогической науки в исследованиях Западного региона Украины (вторая половина XX – начало XXI столетия). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, Тернополь, 2015.

В работе целостно раскрыта историография развития педагогической науки в исследованиях Западного региона Украины второй половины XX – начала XXI ст. Проанализированы теоретико-методологические принципы исследования, его источниковедческая база, разработана периодизация историографического процесса, выяснены особенности институционализации педагогической науки в западноукраинском формате. Проведена классификация историографических источников.

Предложена авторская интерпретация понятий «историография педагогической науки», «украинская историография педагогики» (предмет, задания, структура) и др. Введены в научный оборот и истолкованы научные понятия «региональная историография истории педагогики», «историко-педагогические синтезы», «региональные синтезы», «педагогическая просопография» и т. д.

Аргументированно выделены два основных периода развития педагогической науки в исследованиях Западного региона Украины, в каждом из них - по три этапа, которые отражают особенности историографического процесса.

На основе анализа разнovidовой, разнопрофильной литературы раскрываются основные характеристики советской парадигмы истории образования. Показаны достижения педагогической науки этого периода в освещении образовательных процессов в Киевской Руси, деятельности братских школ, Острожской академии, других вопросов, которые не утратили своей научно-познавательной актуальности. Реконструирована национально ориентированная концепция современной украинской педагогической науки, которая с позиций плюрализма и контрoверсионности представляет региональные особенности развития явлений и политики в области образования на Буковине, Волыни, в Галичине, на Закарпатье при разных государственных режимах. Показано отображение в научной литературе региональных особенностей развития разных структурных компонентов системы образования (дошкольного, начального, среднего, профессионального, высшего, педагогического, а также женского, экономического, религиозного, музыкального, художественно-изобразительного, частного и др.).

Обоснованы научные подходы и оценочные характеристики советской и современной украинской историографии в освещении эволюции содержания образования, операционно-

деятельностного компонента процесса обучения, а также научно-методического и организационно-педагогического обеспечения учебно-воспитательного процесса в разных типах учебных заведений в каждом из западноукраинских регионов.

Проанализированы научные интерпретации исторического развития в Западном регионе Украины теории и практики воспитания в целом и его конкретных направлений – морального (религиозного, морально-религиозного), гражданского, национального, физического, экологического, трудового, эстетического и др. Освещена роль общественных организаций (педагогических, культурно-образовательных, молодёжных, женских и др.) в развитии теории и практики воспитания в разных регионах Западной Украины.

Раскрыты взгляды исследователей истории педагогической мысли Западного региона Украины второй половины XX – начала XXI вв. на основные проблемы и аспекты развития персоналистского направления – особенности, тенденции, динамику персонификации учебно-воспитательного процесса; биографические данные, профессиональные и гражданские позиции педагогических деятелей Буковины, Волыни, Галичины, Закарпатья. Определены суть, параметры, достижения развития педагогической просопографии как нового направления украинской педагогической науки; значение личности учёных – докторов наук, профессоров А. Выхруща, Т. Завгородней, Д. Пенишкевич, В. Сагарды, Б. Ступарика, М. Чепиль в развитии научных историко-педагогических школ, специализирующихся на исследовании проблем Западного региона Украины.

Предложены пути и возможности использования историко-педагогического опыта, отражённого в научных исследованиях региона обозначенного периода, в процессах реформирования образования и развития педагогической науки в современной Украине.

Исходя из результатов исследования, определено около четырёх десятков перспективных научных направлений и проблем, которые заслуживают исследования в Украине и западноукраинском измерении (обучение и воспитание детей и подростков в полиэтнических ареалах; развитие андрагогики, школьного краеведения и других составляющих образовательно-педагогических систем).

Осуществлена апробация разработанных по результатам диссертации учебных курсов, которая доказывает возможности их активного использования в учебной и научно-исследовательской работе по историографии и методологии педагогической науки как важной составляющей подготовки педагогических и научных кадров.

Ключевые слова: историография педагогической науки, история образования, теория и практика обучения и воспитания, историко-педагогический опыт, педагогическая персоналистика, периодизация историографического процесса, научная школа, Западный регион Украины.

Strazhnikova I. V. Historiography of development of pedagogical science in researches of the Western region of Ukraine (second half of XX - beginning of XXI century). – A manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of doctor of pedagogical sciences from speciality 13.00.01 general pedagogics and history of pedagogics. Ternopil national pedagogical university named in honour of Volodymyr Gnatyuk, Department of education and science of Ukraine, Ternopil, 2015.

Historiography of development of pedagogical science in researches of the Western region of Ukraine (second half of XX – beginning of XXI century) is integrally reflected in the dissertation. The author has analyzed theoretical-methodological research principles, developed the classification of its base of source, found out the features of institucionationalization of pedagogical science in the westernukrainian measurement. On the basis of analysis of differentaspected, differentprofiled literature, the author has showed the representing by soviet and modern research workers the history of development of education, theory and practice of studies and education on the westernukrainian earths, functioning of scientific schools. The features of personalistic direction in researches of the history of pedagogical idea in the region are outlined. Two basic periods of development of pedagogical science of the Western region of Ukraine. The ways and possibilities of the creative using of historical-pedagogical experience which found representation in the pedagogical and differentprofiled researches of the second half of XX – the beginning of XXI century, in the processes of reformation of education and development of pedagogical science in modern Ukraine, are shown by the author.

Keywords: historiography of pedagogical science, history of education, theory and practice of studies and education, historical-pedagogical experience, pedagogical personalistic, division into periods of historiography process, scientific school, Western region of Ukraine.

Підписано до друку 07.08.2015 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 08/15/4-29

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.